

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ АЛОҚА,
АХБОРОТЛАШТИРИШ ВА ТЕЛЕКОММУНИКАЦИЯ
ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ ДАВЛАТ ҚЎМИТАСИ
ТОШКЕНТ АХБОРОТТЕХНОЛОГИЯЛАРИ УНИВЕРСИТЕТИ
ФАРҒОНА ФИЛИАЛИ
«АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ» КАФЕДРАСИ**

«ҲИМОЯГА»

Кафедра мудири

« _____ » _____ 2014 й

Андижон вилояти Марҳамат тумани 5-умумтаълим мактаби

расмий веб-сайтини яратиш

МАВЗУСИДА

МАЛАКАВИЙ БИТИРУВ ИШИ

БИТИРУВЧИ:

Икромов. У

612-10 гуруҳ талабаси

Фарғона – 2014 йил

Аннотация

Мазкур иш Андижон вилояти Марҳамат тумани 5-умумтаълим мактаби расмий веб сайтини яратишга бағишланади.

Ушбу малакавий иш замонавий компьютер ва Веб дастурлаш имкониятларидан кенг кўламда фойдаланган ҳолда PHP муҳитида яратилди. Битирув малакавий иши кириш қисми, аналитик қисм, лойиҳа қисми, тадбик қилиш қисми, меҳнат муҳофазаси қисми, хулоса, фойдаланилган адабиётлар ва иловадан ташкил топган.

Кириш қисмида ахборот технологиялари ва уларнинг жамиятимизда тутган ўрни ҳақида сўз юритилади.

Аналитик қисмда Интернет, PHP дастурлаш тили, уларнинг тарихи, Интернетда маълумотлар омборини яратишда қўлланиладиган MySQL маълумотлар омбори ва уларда маълумот алмашиш жараёнлари ҳақида сўз юритилади.

Битирув малакавий ишининг лойиҳа қисмида амалий масалалар кўриб ўтилган бўлиб, у 4 (тўрт) бўлимдан иборат. Ҳозирги кунда кўп функцияли профессионал сайтларни яратишда қўлланиётган PHP ва уларни бир-бирларидан фарқли томонлари қисмнинг биринчи бўлимида берилган. Иккинчи бўлимда PHP Веб дастурлаш соҳасида тутган ўрни, компоненталари ва имкониятлари ҳақида сўз юритилган.

Битирув малакавий ишининг амалиётга тадбиқи масалаларига 3 (учинчи) қисмда тўхталиб ўтилган.

I. КИРИШ.....	4
II. АНАЛИТИК ҚИСМ.....	9
2.1. Таълим тизимига ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш	10
2.2 HTML ва CSS ҳақида маълумот.	17
2.3 PHP дастурлаш тили ва уни бугунги кундаги тутган ўрни.....	24
III. ЛОЙИҲА ҚИСМИ.....	33
3.1 Маълумотлар базасини яратиш.....	34
3.2 Марҳамат тумани 5-умумтаълим мактаби расмий веб сайти қўйиладиган талаблар.	41
3.3 Марҳамат тумани 5-умумтаълим мактаби расмий веб сайтини яратиш	42
IV. Тадбиқ қилишни ташкил қилиш ва лойиҳа самадорлиги.....	58
4.1 Марҳамат тумани 5-умумтаълим мактаби расмий веб сайти имкониятлари	59
4.2 Веб саҳифа бошқарув панели имкониятлари	62
V. Меҳнат муҳофазаси	66
Хулоса.....	74
Фойдаланилган адабиётлар	75

I. КИРИШ.

КИРИШ

Инсоният ривожланишининг замонавий босқичи ахборотнинг ижтимоий ва иқтисодий аҳамиятининг беқиёс ўсиши билан тавсифланади.

Статистик маълумотларга кўра меҳнат ресурсларини моддий ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш соҳасидан ахборот соҳасига қайта тақсимланиш жараёни шунга олиб келдики, ҳозирдаёқ ривожланган мамлакатларнинг ахборот соҳасида иш билан банд аҳолининг 50 фоизи дан кўпроғи меҳнат қилмоқда.

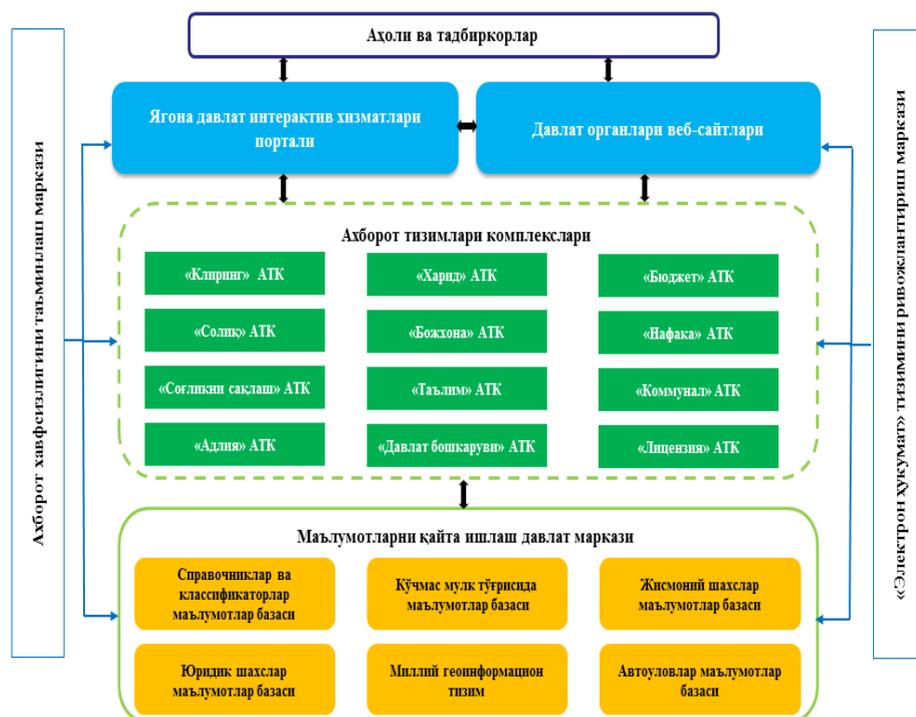
Ахборотни қайта ишлаш тармоғи ҳозирда саноати ривожланган мамлакатлар учун индустрлаштириш босқичида оғир саноат қандай ролни ўйнаган бўлса, шундай ролни ўйнамоқда. Ахборот ресурслари ривожланган мамлакатларнинг асосий миллий бойлигига айланиб бормоқда, улардан фойдаланиш самарадорлиги эса кўпроқ даражада мамлакатнинг иқтисодий қудратини белгиламоқда. Бунда “ актив ” ахборот ресурслари, яъни бу ресурсларнинг автоматлаштирилган сақлаш, излаш, узатиш ва қайта ишлашга қулай бўлган қисми етакчи роль ўйнамоқда. Масалан, АҚШ да 70-йиллар ўрталарида хўжалик тармоқлари орасида учинчи ўринни эгаллаган компьютер информатика (фақат автомобиль саноати ва нефтни қайта ишлашдан кейин) ҳозир биринчи ўринга чиқди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасининг Миллий ахборот-коммуникация тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида» 2013 йил 27 июндаги ПҚ-1989-сон қарорида “Республика миллий ахборот-коммуникация тизимларини 2013-2020 йиллар мобайнида ривожлантириш комплекс дастури” тасдиқланди. Ушбу комплекс дастур қуйидагиларни ўз ичига олади:

- Ўзбекистон Республикасида 2013-2020 йиллар мобайнида телекоммуникация технологиялари, тармоқлари ва инфраструктурасини ривожлантириш дастури:

- «Электрон ҳукумат» тизими ахборот тизими комплекслари ва маълумотлар базасини яратиш бўйича тадбирлар ва лойиҳалар рўйхати (Расм 1.1).

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Миллий ахборот-коммуникация тизимларини 2013-2020 йиллар мобайнида ривожлантириш комплекс дастурини амалга оширишни мувофиқлаштирувчи Республика комиссияси ташкил этилди.

1.1 расм. «Электрон ҳукумат» тизими ахборот тизими комплекслари ва маълумотлар базасини яратиш бўйича тадбирлар ва лойиҳалар рўйхати

«Электрон ҳукумат» тизими ахборот тизими комплекслари ва маълумотлар базасини яратиш бўйича тадбирлар ва лойиҳалар рўйхатидан ҳам кўриниб турибдики, аҳоли ва тадбиркорларни барча ташкил этиладиган ахборот тизимлари, маълумотлар базалари билан боғлаш ягона давлат интерактив хизматлари ва давлат органлари сайтлари орқали амалга оширилади.

Бундан ташқари таълим ахборот тизими комплекслари яратилиш зарур. Бу тизимларни веб сайтларсиз тасаввур этиш қийин. Сабаби веб технология

ёрдамида ишловчи тизимлар ўзининг тезкорлиги, аниқлиги, маълумотлар узатиш имкониятлар билан бошқа тизимлардан ажралиб турадию

Ахборот техникасига бирмунча торроқ доирадаги техник воситаларни, чунончи: “қоғозли” ва “электрон” ахборот билан, унинг ҳамма турлари ва кўринишларида ишлаш учун фойдаланиладиган воситаларни киритиш мумкин.

Ахборот техникаси илғор бошқариш тизимларининг моддий базасини ташкил этади.

Инсоният турмуш тарзининг ривожланиши янги-янги кашфиётларнинг яратилишига сабаб бўлмоқда. Инсон янгилик яратиш жараёнида ҳар-хил тўсиқларга дуч келади ва шу тўсиқларни енгиб ўтиш мобайнида яна янги кашфиётлар вужудга келади. Лекин, ҳаёт тажрибаларидан маълумки, кўпинча янги кашфиёт маълум бир муаммони ҳал қилиш жараёнида юзага келади.

Давр талабига кўра бугунги кунга келиб компьютер технологияси жуда ривожланиб кетди. Маълумотларни бошқариш, айниқса, ҳозирги кунда муҳим аҳамият касб этмоқда.

Маълумотларни бошқариш тизимларига бўлган талаб кун сайин ортиб бормоқда. Катта ҳажмдаги маълумотлар базаси ва ахборотлар устида ишлашга тўғри келаяпти. Жамият тараққиётида юз бераётган жадал ўзгаришларнинг бир қисми бўлган информатика соҳасида ҳам ўз таъсирини кўрсатмоқда. Бу таъсир шунчалик кучлики, ахборот технологияларида бўлаётган ўзгаришлар йиллар ичида эмас, балки ойлар ичида ўзгариб ва бойиб бормоқда.

Янги ахборотлар технологияларининг ёки компьютер технологияларнинг пайдо бўлиши бу соҳадаги хизмат қилиш усулини тубдан ўзгартирди. Яқин – яқинларгача бирор масалада компьютер ёрдамида ечиш учун алгоритмларни, дастурлаш тилиларидан бирини, дастурни компьютер хотирасига киритишни, унинг хатолари-ю натижани таҳлил қилишни билиш талаб этилар эди. Бу ишни фақатгина мутахассисларгина амалга оширар

эдилар. Аммо, бу соҳада мутахассис бўлмаган фойдаланувчилар сонининг кундан-кунга кўпайиши жамият олдида маълум қийинчиликларни туғдирди.

Замонавий ахборот технологиялари – бу компьютерларни қўллаш, фойдаланувчиларнинг (дастурлаш соҳасида касб эгаси бўлмаганларнинг) ахборот жараёнида кенг иштирок этишига, дўстона фойдаланувчи интерфейснинг юқори даражасига, умумий ва муаммовий белгиланишдаги амалий дастурлар пакетини кенг қўллашга, ЭХМ нинг ҳисоблаш тармоқлари туфайли фойдаланувчини узоклаштирилган маълумотлар базалари ва дастурларига киришга асосланган технологиялардир.

Замонавий ахборот технологиялари ижтимоий ривожланиш-нинг саноат давридан жаҳон кўламидаги ахборот даврига ўтишнинг асосидир.

Ҳозирги пайтда янги ахборот технологияси соҳасида дастурлаш технологиясининг ускунавий воситаларини яратиш билан боғлиқ йўналиш тез суръатлар билан ривожланмоқда. Бундай ускунавий дастурлар яратиш ва созлаш учун қувватли ва қулай воситаларни ташкил этади.

Ўзбекистон ахборот технологияларини тадбиқ этиш ва ривожлантириш учун талай интеллектуал имконият ва ахборот захираларига эга. Ахборот технологияларининг турли воситаларига эҳтиёж мамлакатимизда кундан-кунга ортиб бормоқда.

Бугунги кунда компьютер ва ахборот технологиялари, телекоммуникациялар тармоқларини, маълумотлар узатишни, Интер-нет хизматларига кириб боришни ривожлантириш ва замона-вийлаштириш республикаимизда устувор ўринларга чиқмоқда.

II. АНАЛИТИК ҚИСМ

2.1. Таълим тизимига ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш

«Таълим тўғрисида»ги қонун, ҳамда «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»нинг қабул қилиниши Ўзбекистон Республикасида таълим тизимини кенг миқёсда ислоҳ қилишнинг бошланиши бўлди. Таълим тизимини дунё стандартлари даражасига етказиш ушбу ислохотнинг муҳим вазифаларидан биридир. Жаҳонда замонавий таълимнинг характерли томони шундаки таълимни ахборотлаштириш ва ахборий жамиятнинг эҳтиёжини ҳисобга олган ҳолда кадрларни тайёрлаш ҳисобланади. Бу Ўзбекистон Республикаси таълимида ҳам рўй бермоқда, ахборотлаштириш соҳасидаги давлат сиёсати «ахборотресурслари, ахборот технологиялари ва ахборот тизимларини ривожлантириш ҳамда такомиллаштиришнинг замонавий жаҳон тамойилларини ҳисобга олган ҳолда миллий ахборот тизимини яратишга қаратилган»¹. Ушбу ҳолатлар кадрларни тайёрлаш тизимида информатика фанининг алоҳида ўрни муқимлигини кўрсатиб беради.

Ўзбекистон Республикасида миллий кадрлар тайёрлаш тизимида информатика назарий ва амалий информатика соҳасидаги мутахассисларни касбий тайёрлаш йўналиши ҳамда мутахассисларнинг умумтаълим даражасини шакллантиришнинг муҳим элементи сифатида қаралади. Биринчи йўналишнинг зарурияти информатикани бугунги кунда метафан сифатида, яъни унинг аҳамияти оламнинг замонавий манзарасини шакллантиришда, информатика тушунчаларининг фундаментал хусусияти ва методологиясининг умумийлигида аниқ намоён бўлмоқда. Иккинчи йўналиш доирасида информатика тайёрланаётган кадрларнинг ахборий маданиятини шакллантириш вазифасидан иборат бўлган умумтаълим фани сифатида намоён бўлади.

Информатиканинг асосий тушунчаларидан бири – бу ахборот-коммуникация технологияси дир.

¹ Ўзбекистон Республикаси «Ахборотлаштириш ҳақида» Қонун // Халқ сўзи. 11.12 2003 й.

Технология грек тилидан (techne) таржима килганда санъат, махорат, билиш маъноларини англатади, булар эса ўз навбатида жараёнлардир. Жараёнлар - бу қўйилган мақсадга эришиш учун маълум харакатлар мажмуасидир.

Ахборот технология - объект, жараён ёки ходиса (ахборот маҳсулот) ҳолати ҳақида янги сифатдаги маълумотларни олиш учун фойдаланадиган маълумотларни (бирламчи) йиғиш, ишлов бериш ва ўзатиш воситалари, ҳамда усуллари мажмуасидир.

Айни пайтда ахборот технология ҳақида фикр юритганда, купгина «янги», «коммуникацион» ёки «замонавий» сўзларини кўшиб ишлатилади.

Замонавий ахборот-коммуникация технология - бу замонавий компьютерлар ва телекоммуникацион воситаларидан фойдаланадиган, фойдаланувчи ишлаши учун «дустона» интерфейсга эга булган ахборот технология демакдир.

АКТ ривожланиш боскичларини қараб чиқамиз.

1. Масала тури ва маълумотларга ишлов бериш жараёни буйича:

1-нчи боскич (60-70 й) - оммавий фойдаланиш режими асосида хисоблаш марказларида маълумотга ишлов бериш.

2-нчи боскич (80 йиллардан бошлаб) - стратегик масалаларни ҳал этишга йуналтирилган информацион технологияларни яратиш.

2. Жамиятни ахборотлаштириш йулида турган муаммолар буйича:

1-нчи боскич (60 йилларнинг охири) аппарат воситалари имкониятларининг чекланганлиги шарти остида катта ҳажмдаги маълумотларга ишлов бериш муаммоси

2-нчи боскич (70 йилларининг охиригача) IBM 1360 русумли ЭҲМ - ларни кенг таркалиши. Ушбу боскичнинг муаммоси-дастурий таъминотнинг аппарат воситалари ривожланиши даражасидан орқада қолиши.

3-нчи боскич (80 йилларнинг бошидан) - компьютер профессионал булмаган фойдаланувчининг кууролига айланади, информацион тизим эса, унинг қарорини қабул қилиш учун куллаб-қувватловчи восита булиб қолади.

4-нчи боскич (90 йилларнинг боши) - ташкилотлараро замонавий технологиялар ва инфор­мацион тизимларни яратиш. Ушбу боскичнинг муаммолари жуда хам куп. Улардан мухимлари:

- компьютер алоқаси учун протоколлар
- стратегик маълумотларга кириш имкониятларини ташкил қилиш
- маълумот хафсизлиги ва химоясини ташкил қилиш

3. Компьютерий технология келтирадиган афзалликлар буйича:

1-нчи боскич (60-йилларнинг боши) - марказлашган оммавий фойдаланишга мулжалланган хисоблаш марказларида мураккаб хисоблашларни бошқаришда маълумотларни самарали ишлов бериш билан характерланади.

2-нчи боскич (70 - йилларнинг урталаридан бошлаб) персонал компьютерлар пайдо булиши.

3-нчи боскич (90 - йиллардан бошлаб) - бизнесда стратегик афзалликларни тахлил қилиш маълумотларни таксимланган ишлов бериш телекоммуникацион технологиясига асосланади.

4. Технология ускунавий мухитининг турлари буйича:

1-нчи боскич (XX асрнинг иккинчи ярмида) перо, рангдон, китобга асосланган «кулда» бажариладиган инфор­мацион технология

2-нчи боскич (XX асрнинг охирларидан бошлаб) - ёзув машинкаси, телефон, диктофон асосланган «механик»

3-нчи боскич (XX асрнинг 40-60 йиллари) - катта ЭхМ, электрик ёзув машинкалари, ксероксга асосланган «электрик» технология

4-нчи боскич (70 йилларнинг бошида) - катта ЭхМ ва улар асосида яратган автоматлаштирилган бошқарув тизимлари (АБТ) ва маълумот-изловчи тизимлари «электрон» технологиялари

5-нчи боскич (80 йилларнинг урталаридан бошлаб) - шахсий компьютерга асосланган компьютерий технология

Хозирги кунда ўқув жараёнида қўйидаги АКТ ишлатилади: электрон почта, аудипочта, электрон календарь, телеконференция, аудиоконференция, видеоконференция, чат ва бошқалар.

Хозирги кунда АКТлар таълим тизимида асосан тўрт йўналишда:

- ўрганиш объекти сифатида;
- ўқитишнинг техник воситалари сифатида;
- таълимни бошқаришда;
- илмий-педагогик изланишларда фойдаланилмоқда.

Ўқув-тарбия жараёнида АКТлар асосан тўрт тартибда:

- пассив қўллаш – компьютер оддий ҳисоблагич каби;
- реактив мулоқат – компьютер имтиҳон олувчи сифатида;
- фаол мулоқат – компьютер талабага йўл – йўриқ бериш ва имтиҳон олишда;
- интерфаол мулоқат – компьютер сунъий интеллект сифатида, яъни талаба билан мулоқат қилишда фойдаланилади.

Ўзбекистонда таълим-тарбия соҳасини ислоҳ қилишнинг асосий омилларидан бири бу таълим жараёнига замонавий ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш билан боғлиқ бўлиб, республикаимиз Президенти И.А.Каримов бу масалада “... бугун ҳаётимизга чуқур кириб бораётган Интернет тизимини кенг жорий этиш, ёшларимизни Ўзбекистоннинг қадимий ва бой тарихи, эзгу қадриятларимиз, юксак ахлоқий фазилатлар руҳида тарбиялашга хизмат қиладиган миллий ахборот ресурсларини шакллантириш ва ривожлантириш, бу борада ўзбек тилининг имкониятларидан самарали фойдаланиш масаласи доимо эътиборимиз марказида туриши лозим”лигини таъкидлайди².

Бу каби вазифаларни бажариш кадрлар тайёрлаш миллий моделини амалга оширишнинг босқичларида белгилаб берилган бўлиб, унинг келажакдаги истиқболи Президентимиз томонидан илмий асослаб берилди.

² Каримов И.А. Инсон, унинг ҳуқуқ ва эркинликлари – олий қадрият. – Т. 14. – Тошкент: Ўзбекистон, 2006. – 280 б.

Моделни амалиётга татбиқ этиш ўқув жараёнини технологиялаштириш билан узвий боғлиқдир. Илмий техникавий тараққиёт ишлаб чиқаришнинг кўп сонли тармоқлари билан бир қаторда таълим соҳасига ҳам замонавий ахборот технологияларини жорий этишни тақозо этмоқда. Шу боисдан, Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида “ўқув-тарбиявий жараёни илғор педагогик ва ахборот технологиялари билан таъминлаш“ зарурати эътироф этилди, унинг иккинчи ва учинчи босқичларида бажариладиган жиддий вазифалардан бири сифатида белгиланди”³.

Нима учун бугунги кунда таълимда ахборот технологияларини жорий этишнинг назарий асосини яратиш ва амалиётга татбиқ этиш зарурияти пайдо бўлди? Биринчидан, ўқитувчини ўқув жараёнининг ташкилотчиси сифатида эмас, балки билимларни эгаллаш манбаларидан бирига айланиб қолаётганлиги бўлса, иккинчидан, илмий-техник тараққиётнинг ривожланаётган босқичида ахборотларнинг кескин ортиб бораётганлиги ва улардан ўқитиш жараёнида фойдаланиш учун вақтнинг чегараланганлиги, шунингдек, талабаларни касбий фаолиятга мукамал тайёрлаш талаблари таълим тизимига замонавий технологияларни жорий этишни тақозо этмоқда.

Мамлакатимизда таълим соҳасида рўй бераётган туб янгиланишлар ҳар бир таълим муассасасида ўқув жараёни методик таъминотини ривожлантиришни талаб этади. Замонавий ахборот ва коммуникация технологиялари яқин йиллар ичида педагогик инновацияларнинг асосий манбаи бўлиб қолади.

Таълим олувчилар учун мустақил билим олиш имкониятларини ошириш, таълимнинг электрон ахборот ресурсларини шакллантириш ва ривожлантириш учун зарур шароитларни яратиш таълим мазмунини такомиллаштиришнинг зарурий шартларидан бири саналади.

Замонавий таълим тизимининг асосини сифатли ва юқори технологияли муҳит ташкил этади. Унинг яратилиши ва ривожланиши

³ Баркамол авлод орзуси // Тузувчилар: Ш. Қурбонов, Р.Ахлидинов, Ҳ.Саидов.–Тошкент: Шарк, 1999.–205 б.

техник жиҳатдан мураккаб, аммо бундай муҳит таълим тизимини такомиллаштиришга, таълим жараёнига ахборот ва коммуникация технологияларини жорий этишга хизмат қилади.

Таълимда замонавий ахборот ва коммуникация технологияларини кенг жорий этилиши:

фан соҳаларини ахборотлаштиришни;

ўқув фаолиятни интеллектуаллаштиришни;

интеграция жараёнларини чуқурлаштиришни;

таълим тизими инфратузилмаси ва уни бошқариш механизмларини такомиллаштиришга олиб келади.

Педагогик таълим жараёнларини замонавий ахборот технологиялари асосида самарали ташкил этиш:

масофавий ўқув курсларини ва электрон адабиётларни яратувчи жамоага педагоглар, компьютер дастурчилар, тегишли мутахассисларнинг бирлашувини;

педагоглар ўртасида вазифаларнинг тақсимланишини;

таълим жараёнини ташкил қилишни такомиллаштириш ва педагогик фаолиятнинг самарадорлигини мониторинг этишни тақозо этади.

Замонавий ахборот технологияларининг таълим жараёнларига жорий этилиши:

талабага касбий билимларни эгаллашига;

ўрганилаётган ҳодиса ва жараёнларни моделлаштириш орқали фан соҳасини чуқур ўзлаштирилишига;

ўқув фаолиятининг хилма-хил ташкил этилиши ҳисобига талабанинг мустақил фаолияти соҳасининг кенгайишига;

интерактив мулоқот имкониятларининг жорий этилиши асосида ўқитиш жараёнини индивидуаллаштириш ва дифференциялаштиришга;

сунъий интеллект тизими имкониятларидан фойдаланиш орқали талабанинг ўқув материалларини ўзлаштириш стратегиясини эгаллашига;

ахборот жамияти аъзоси сифатида унда ахборот маданиятининг шаклланишига;

ўрганилаётган жараён ва ҳодисаларни компьютер технологиялари воситасида тақдим этиш, талабаларда фан асосларига қизиқишни ва фаолликни оширишга олиб келиши билан муҳим аҳамият касб этади.

2.2 HTML ва CSS ҳақида маълумот.

Гиперматнлар тили (HTML) веб-браузерлар экранига маълумотларни стандарт кодлар орқали чоп этиш имкониятини беради. HTML дан фойдаланиб ўзида тахрирланган матн, тасвир, мултимедия элементларини акс эттирган веб-саҳифаларни яратиш мумкин.

HTML ни дастурлаш тилларидан фарқлаш лозим. HTML ни веб-браузерларга матн ёки тасвирларни қай ҳолатда чоп этиш кўрсатмалар тўплами дейиш ҳам мумкин. Масалан HTML хужжат ўзида қуйидаги матнни акс эттирган бўлсин:

```
<h1><b> Менинг саҳифамга хуш келибсиз </b></h1>
```

Бу матндаги <h1> ва </h1> теглари асосий матнни ўртага олиб турибди. Веб-браузер тушунадикки, бу теглар ўртасидаги матн 1-даражали катталиқдаги сарлавҳа ҳолатида экранга чоп этилиш керак. ва теглари эса, улар ўртасидаги матн қалинлаштирилган ҳолда ёзилиши кераклигини билдиради.

Бутунжаҳон ўргимчак тўрининг асосий ва HTML нинг таркибий қисмини гиперматнлар ва гипермуружаатлар ташкил этади. Махсус командалар ёрдамида матннинг маълум қисми шундай ажратиладики, натижада ўша матн устига сичқон тугмаси босилса бошқа матн ёки саҳифа очилади. Бундан ташқари мултимедия воситаларининг ишлаб кетиши ёки бўлмаса, маълумотни дискда сақлаш таклифи ҳам берилиши мумкин.

Гиперматн ёки гипермуружаат бирор бир тасвирга ҳам қўйилиши мумкинки унинг устига босилганда ҳам юқорида айтилган ҳолатлар рўй бериши мумкин.

Ҳар бир веб-саҳифа ўзида бир нечта гиперматн ёки гипермуружаатларни мужассам этиши мумкин.

Интернет хизматларининг кўпчилигига доступ (рухсат, йўл) адресация схемаси (URL) ёрдамида қизиқтирилган ихтиёрий хужжатни топиш

имкониятини беради. Ҳар бир тур бошқасидан фарқ қилувчи ўзининг формат адресига эга.

Масалан, менинг адресимга хат ёзиш учун фойдаланувчи ўзининг почтасининг жўнатиш адресига ёзиши керак бўлади. Бошқа томондан Интел компаниясининг веб-саҳифасини юклаш учун веб-браузернинг адреслар панелига ёзиши керак.

Windows мухитидаги матн муҳаррирлари: Notepad++, Textpad,. Кўрсатилган ҳамма матн муҳаррирлари ёрдамида HTML кодларни ёзишда қўллаш мумкин.

Кўпгина матн муҳаррирларида HTML кодларни ҳатто программалаштириш тилларида кодларни ёзиш жуда қулай. Баъзилари автоматик равишда операторлар, функцияларни таниш ва уларни ҳар-хил рангларда тасвирлаш имкониятига эга. Баъзи матн муҳаррирларида HTML ҳужжатни веб браузерда синаб кўриш тугмаси мавжуд.

Notepadни очамиз. HTML файлни яратишни бошлаймиз.

Сарлавха ёзиш учун:

```
<head>
```

```
</head>
```

теглари ёзилади.

Браузер бу теглар ўртасидаги матнни сарлавха деб тушунади ва Браузернинг энг тепа қисмига шу матнни ёзади. Энди саҳифанинг танасини ҳосил қиламиз:

```
<body>
```

```
</body>
```

Бу теглар ўртасига ҳамма матн ва тасвирларни жойлаштириш керак. HTML шаблон бўлиши учун HTML саҳифанинг сарлавха ва танасини ўз ичига олган куйидаги зарур теглар етишмаяпти:

```
<html>
```

```
</html>
```

Демак HTML шаблон куйидаги кўринишга эга бўлди:

```
<html>
```

`<head>`

`</head>`

`<body>`

`</body>`

`</html>`

`<head>` ва `</head>` теглари ўртасига қуйидаги тегларни жойлаштириш мумкин:

`<title>`, `</title>` – ҳужжат номи. Масалан:

`<title> Расмий веб саҳифаси </title>`

`<meta />` – маълумотлар ҳақидаги маълумот. Яъни бу ерда асосий терминлар ёзилади. Қидирув системалари ишлаганда айнан шу терминлар бўйича қидириш ишини олиб боради, сайтларни топади. Масалан:

`<body>` ва `</body>` теглари ўртасига саҳифанинг танаси жойлаштирилади. Бу соҳада Браузер ойнасида фойдаланувчи кўриши керак бўлган матн, гипермуружаат, тасвирлар, жадваллар, ... ни жойлаштириштирилади.

`<p>`, `</p>` теглари улар орасидаги матнни алоҳида абзац кўринишида ёзилишини таъминлайди. Масалан:

`<p> Бу янги маълумот </p>`

`<p> </p>` – бўш абзац жойини ташлайди.

Матн муҳаррирлари ёрдамида HTML кодни ёзганда бўш жой ва абзацларни аҳамиятга эга эмас. Яъни

`<p> Бу янги абзац </p>`

билан

`<p> Бу`

янги

абзац `</p>`

ёзувлари браузер ойнасида бир хил кўринишга эга бўлади.

Агар ёзувни янги абзацдан эмас, янги қатордан бошлаш керак бўлса, `
` тегидан фойдаланиш мумкин. Масалан

Веб саҳифани яратишда ҳамма файлларни тўғри сақлаш керак. Кейин сайт яратувчиси ўзи хоҳлаган натижага эришганлигини текшириб кўриши керак.

CSS ҳақида малумот:

HTML тилидек стиллар жадвали ҳам бир нечта спецификацияларга эга. Биз CSS (Cascading Style Sheets) стандартдан фойдаланамиз. У жуда кўплаб веб-публикацияларда қўлланилиб, ҳозирги кунда ҳамма замонавий график браузерлар у билан ишлай оладилар.

`` элементи **face**, **size**, **color** каби атрибутларга эга. У атрибутлар ўз ичига олган матнга тегишли булади.

` Хуш келибсиз ...`

face атрибутида шрифтлар рўйхати келтирилади. Агар фойдаланувчида биринчи шрифт бўлмаса, иккинчисидан у бўлмаса, учинчисидан фойдаланилади.

size атрибути 1 дан 7 гача қиймат қабул қилади. Бундан ташқари, охирга ўлчамдан катта ёки кичик ўлчамда ифодалаш имконияти ҳам мавжуддир. Бунинг учун `size="-2"` каби ёзилиб, унинг натижаси энг охириги ўлчамдан икки ўлчам кичик ўлчамда ёзилади.

color атрибути шрифт рангини билдиради. У ранг номи (ред, греен, еллоу, блуе, ...) ёки 16 лик ўлчамда ҳам ифодаланиши мумкин.

`<center>` контейнеридан фойдаланиб саҳифанинг ўртасига матн, тасвир, гипермуружаат, ... лар каби ихтиёрий элементни жойлаштириш мумкин, ҳатто мултимедиаларни ҳам.

Фойдаланувчи стиллар жадвалини қуйидаги турларини яратиши мумкин:

– Стиллар атрибути. Стиллар HTML элементлар ва контейнерларининг ҳар бирига қўлланилади.

– Элемент стилини аниқлаш. Стиллар жадвали орқали бирор бир элемент (`<p>`, `<h1>`, ...) ни стилини аниқлаш мумкин.

Стилларни икки усулда яратиш мумкин.

Стиллар ҳақидаги маълумотларни <head>, ... </head> секцияси ичига жойлаштириш мумкин.

Саҳифани алоҳида стиллар аниқланадиган файл билан боғлаб қўйиш мумкин.

Style атрибути.

```
<a href= "index.html" style=text-decoration: none"> Бош саҳифа </a>
```

ёки

```
<table>
```

```
<tr> <td style= "width:200">100</td>
```

```
<td style= "width:300">100</td>
```

```
</tr>
```

```
</table>
```

каби ишлатиш мумкин.

Style элементи.

Агар яратилаётган веб-саҳифа 2-3 саҳифадан иборат бўлса, style атрибути қўлаб қўлланилишига тўғри келади. Бутун саҳифага бир хил стил қўлламоқчи бўлсак, style элементини қўллаш қулайроқдир:

```
<head>
```

```
<style type= "text/css">
```

```
p {font-style: italic}
```

```
</style>
```

```
</head>
```

style элементини қўллаш умумий ҳолда қуйидагичадир:

```
<head>
```

```
<style type="text/css">
```

```
Элемент номи {хусусияти: қиймати}
```

```
</style>
```

```
</head>
```

Натижада ҳамма элементлар веб-саҳифада бир хил стилга эга бўлади ва бир хил ифодаланади.

Бундан ташқари бир нечта элемент хоссаларини ҳам бирданига бериш мумкин:

```
<head>
<style type="text/css">
p {font-style: italic}
h1 {color: blue}
ul {list-type: disc}
</style>
</head>
```

Бир элементнинг бир неча хоссаларини ҳам бирданига бериш мумкин:

```
<head>
<style type="text/css">
p {font-style: italic;
background: yellow;
padding-left: 12 px;
}
</style>
</head>
```

тушуниш осонроқ бўлиши учун ҳамма хусусиятларни алоҳида қаторларга ёзиш тавсия этилади.

Агар бир неча элементга бир хил стил бериш керак бўлса қуйидагича ёзиш мумкин:

```
<head>
<style type="text/css">
p, h1, h2, ul, ol {font-family: Times New Roman}
</style>
</head>
```

Бундан ташқари бутун саҳифада ҳам ҳар хил стиллардан фойдаланиш мумкин:

```
<head>
```

```
<style type="text/css">
body { font-family: Times New Roman; font-size: 12 pt}
ul { font-size: 10 pt}
</style>
</head>
```

Махсус синфларни яратиш. Стиллар жадвали ёрдамида алоҳида элементларнинг хусусиятларини эмас, балки, махсус синфларни яратиш ҳам мумкин. Қуйидаги мисол билан танишинг:

```
<head>
<style>
H1.qizil {color: red}
</style>
</head>
<body>
<h1> Оддий сарлавҳа </h1>
<h1 class="qizil"> Оддий бўлмаган, қизил сарлавҳа</h1>
</body>
```

Бу мисолда **h1.qizil** селектори одатий **h1** элементи ўрнига ишлатилди. Бу ерда кўрсатилган стиллар фақатгина **class** атрибути қўлланилган жойда ишлайди. Бунинг афзаллиги шундаки, бир элементнинг ўзини бир неча хил стилларда ифодалаш имконияти пайдо бўлади.

Бундан ташқари биз универсал синфларни ҳам яратишимиз мумкин. Веб-саҳифанинг танасида ихтиёрий элементни унга улаб ўша стилда ифодалашимиз мумкин бўлади.

2.3 РНР дастурлаш тили ва уни бугунги кундаги тутган ўрни.

РНР ҳақида тушунча

РНР

РНР 1995 йилда Расмус Лердорф томонидан ўзининг онлайн-резюмесига мурожаатни кузатиш учун Перл-скриптлар содда тўплами сифатида яратилди.

У бу скриптлар тўпламини Personal Contents Page Tools деб атади. Катта функционаллик талаб қилингани учун, Расмус маълумотлар базаси билан ишлаш имконига эга бўлган С кенгайтирилган реализациясини яратди ва фойдаланувчиларга содда динамик Веб-иловалар яратиш имконини берди. Расмус ҳар бир фойдаланувчи кенгайтириш ва ўзгартириш имкониятига эга бўлиши учун РНР кодини кенг оммага эълон қилди.

1997 йилда РНР 2.0, С-реализация иккинчи версияси, бутун дунё бўйича бир неча минг мухлисларга эга бўлиб, тахминан 50,000 доменларга ўрнатилган эди. Бу ҳамма Интернет доменларнинг 1% ташкил қилар эди. Кўп одамлар ўзларининг код блокларини бу лойиҳа учун таклиф қилганлари учун, у бир кишининг лойиҳаси бўлмай қолди.

РНР 2.0 расмий равишда фақат 1997 йил ноябрида чиқарилди. Унгача у асосан бета-релизлар шаклида мавжуд эди. Шундан сўнг кўп ўтмасдан биринчи РНР 3.0 пайдо бўлди.

РНР 3

РНР 3.0 бугунги РНР га ўхшаган биринчи версия эди. Уни Анди Гутманс ва Зеев Сураски 1997 йилда тўла қайтадан ёзилган тил сифатида яратдилар, чунки улар РНР 2.0 тилини ўзларининг э-коммерс-иловаларини яратиш учун етарли имкониятга эга эмас деб топдилар. Тилга РНР: Hypertext Preprocessor деб ном берилди.

РНР 4

1998 йил қишида PHP 3.0 расмий эълон қилингандан сўнг, Анди Гутманс ва Зеев Сураски катта амалий дастурлар билан ишлашда унумдорлигини ошириш ва PHP кодли базаси модуллигини ошириш мақсадида PHP ядросини қайта ишлашга киришдилар.

Янги машина, Zend Engine (яратувчилар номлари асосида - Зеев ва Анди), бу масалаларни муваффақиятли хал қилди ва 1999 ўртасида пайдо бўлди. Бу машинага асосланган ва кўпчилик янги имкониятларга эга бўлган PHP 4.0, расмий равишда 2000 йил майида, PHP 3.0 дан икки йил кейин чиқарилди.

Анча ошган унумдорликдан ташқари бу версияда PHP 4.0 қуйидаги имкониятларни киритди: катта сондаги Веб-серверлар, HTTP-сессияларни қўллаш, чиқаришни буферлаш, фойдаланувчи киритиши билан хавфсиз ишлаш усуллари ва тилнинг турли янги конструкциялари.

PHP тили асослари

PHP дастурлари

PHP дастурлари икки усулда бажарилиши мумкин: Веб-сервер томонидан сценарий иловаси ва консол дастури сифатида.

Бизнинг мақсадимиз веб иловаларни дастурлаш бўлгани учун асосан биринчи усулни кўрамиз.

PHP одатда Интернет билан боғлиқ дастурлар яратиш учун ишлатилади. Лекин PHP дан команда сатрлар интерпретатори, асосан *nix тизимларда фойдаланиш мумкин. Охиргиси `corba` ва `com` интерфейслар ҳамда `PHP-gtk` кенгайтмаси ёрдамида мумкин. Бу ҳолда қуйидаги масалаларни эчиш мумкин:

Интерактив команда қаторлари ёрдамида иловалар яратиш;

Кросс-платформали GUI иловаларни PHP-GTK библиотекаси ёрдамида яратиш;

Windows ва Linux учун баъзи масалаларни автоматизация қилиш

Серверга браузернинг мурожжат қилишида ёрдамида PHP-сценарийлари бажарилишини кўриб чиқамиз. Аввал браузер PHP кенгайтмали саҳифани сўрайди, сўнгра веб-сервер дастурни PHP машинадан ўтказди ва натижани html-код шаклида қайтаради. Агар стандарт HTML саҳифани олиб, кенгайтмасини .PHP га ўзгартирилса ва PHP машинадан ўтказилса, фойдаланувчига ўзгартирмасдан қайтаради. Буф файлга PHP командани қўшиш учун, PHP командалани махсус теглар ичига олиш керак. Бу тегларнинг 4 хил шакли мавжуд бўлиб, ихтиёрийсидан фойдаланиш мумкин:

XML қайта ишлаш инструкцияси:

<?PHP

...

?>

SGML қайта ишлаш инструкцияси:

<?

...

?>

HTML сценарийлари қайта ишлаш инструкцияси:

<script language = "PHP">

...

</script>

ASP услубидаги инструкция:

<%

...

%>

Хусусан бирор блок ичида PHPдан чиқиш мумкин, фақат кейинчалик яна унинг ичига кириб кодни тугатиш шарти билан, қуйидаги конструкция мумкин:

<?

if(\$a<3){

```

    echo("<p>Hello, world!<p>");
?>
    <p>Hello!</p>
    // bu qator PHP kodi sifatida qaralmaydi
    // va kod bloki bajarilayotgan bo'lsa chiqariladi
<?
    echo("<p>Hello, world!<p>");
    }
?>

```

PHP да echo командаси веб – саҳифаларда учрайдиган ҳар қандай маълумотни(матн, HTML ажратувчи символи, сон) чиқариш учун қўлланади. Унинг маъноси мисолда кўрсатилган.

Изохлар

PHP тилида изохларни жойлаш учун бир неча усуллар мавжуд. Энг соддаси иккилик слеш (//) дан фойдаланиш, шундан сўнг PHP сатрлар охиригача ёзилганни ўтказиб юборади. Бундан ташқари C (/*...*/) услубидаги кўп қаторли изохлардан фойдаланиш мумкин. Бир қаторли изохлар учун (#) символдан фойдаланиш қулай.(УНИХ скрипт тилларидаги изох).

<PHP

```

    echo("<p>salom</p>"); // изох
    echo("<p>salom</p>"); # изох
/*
    бу ҳам изох
*/
?>

```

Шуни эсдан чиқармаслик лозимки PHP услуби изохлари фақат PHP чегаранишлари орасида таъсир қилади. Агар PHP бу изохлар символларини

чегаранишлари ташқарисида учратса, уларни бошқа матнга ўхшаб, html-саҳифага жойлаштиради.

Ўзгарувчилар ва константалар

PHP да ўзгарувчилар доллар (\$) белгисидан бошланади. Бу символдан ихтиёрий сондаги ҳарф, рақам ва остига чизиқ символлари келиши мумкин, лекин биринчи символ албатта ҳарф бўлиши керак. Шунини эсда тутиш керакки, PHPда ўзгарувчиларнинг номлари калит сўзлардан фарқли регистрга боғлиқдир.

PHP да ўзгарувчиларни таърифлаганда ошқора типини кўрсатиш шарт эмас ва дастур давомида битта ўзгарувчи ҳар хил типларга эга бўлиши мумкин.

Ўзгарувчи унга қиймат берилганда инициализация қилинади ва дастур бажарилгунча мавжуд бўлади. Яъни веб-саҳифа холида то сўров тугамагунча.

PHP да маълумотлар типлари. Типларни ўзгартириш

Юқорида айтилганидек PHP тилида битта ўзгарувчини дастур бажарилиш давомида сатр ёки сон сифатида ишлатиш мумкин. Шу билан бирга PHP тилида ўзгарувчилар билан ишланганда ошқор кўрсатилиши мумкин бўлган асосий маълумотлар типлари тўплами мавжуд:

integer; string; boolean; double; array; object;

Арифметик операторлар

+	Қўшиш
-	Айириш
*	Кўпайтириш
/	Бўлиш
%	Модул бўйича қолдиқни ҳисоблаш (масалан: 5 % 2=1)

Разрядли операторлар

Бу операторлар гурухи бутун қийматли операторларнинг битли тасвирлари билан ишлайди. Асосан бу операторлар мантиқий байроқлар тўпламини яратиш учун ишлатилади. Бизнинг мисолларимизда бу операторларни кам ишлатамиз, лекин қуйида шу операторлардан фойдаланишга мисол келтирамыз.

&	Разрядли конъюнкция (and)
	Разрядли дизъюнкция (or)
^	Разрядли ажратувчи ЙОКИ (xor)
~	Разрядли инкор (not)
<	Чап бутун қийматли операнд битли тасвирини ўнг бутун қийматли операнд қийматига тенг разрядлар сонига чапга силжитиш
>	Чап бутун қийматли операнд битли тасвирини ўнг бутун қийматли операнд қийматига тенг разрядлар сонига ўнга силжитиш

PHP тилининг операторлари

Танлаш операторлари / if...else

Танлаш операторларига: шартли оператор (*if...else*) ва вариантли танлаш оператори (*switch*) *киради*. Шартли оператор синтаксиси:

if(шарт) амал 1 else амал 2

Шарт шарт ихтиёрий ифода бўлиши мумкин. Агар у рост бўлса **амал 1** оператор бажарилади. Акс холда амал **2** оператори бажарилади.

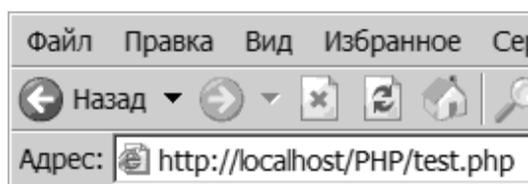
Цикл операторлари / While

Оператор `while` олдинги шартли цикл оператори дейилади, циклга киришда олдин шартли ифода ҳисобланади, агар унинг қиймати нолдан фарқли бўлса цикл танаси бажарилади. Шундан сўнг шартли ифодани ҳисоблаш ва цикл танаси операторларини бажариш, шартли ифода қиймати нолга тенг бўлгунча давом этади. *While* операторидан ҳар хил кетма кетликларни кўриш қулай, агар уларда олдиндан маълум сўнгги символ мавжуд бўлса. (Бу айниқса C++ тилида қулай, чунки C++ тилида `catr` бу чар типига нолиничи символ билан туговчи символлар кетма кетлигидир).

Содда *while* циклига мисол:

```
<?
  $var = 5;
  $i = 0;
  while(++$i <= $var)
  {
    echo($i); echo('<br>');
  }
?>
```

Бу код браузер ойнасида бирдан бешгача рақамларни акс эттиради:

Циклдан чиқиш учун *break* оператор қўлланади. Бу оператор учраганда цикл итерацияси тўхтатилади. Қуйидаги мисол бажарилганда, ўзгарувчи `$var = 7` бўлишига қарамадан, браузер ойнасида 1 дан 5 гача рақамлар пайдо бўлади.

```
<? $var = 7;
  $i = 0;
  while(++$i <= $var)
```

```

{
    echo($i);
    echo('<br>');
    if($i==3)break;
}
?>

```

Баъзида жорий итерацияни тўхтатиб, дархол кейингисига ўтиш керак бўлади. Бунинг учун **continue** оператори қўлланади:

```

<?
    $var = 7;
    $i = 0;
    while(++$i <= $var)
    {
        if($i==5)
        {
            continue;
        }
        echo($i);
        echo('<br>');
    }
?>

```

Агар сиз шартли операторни echo операторидан кейин қўйсангиз, код хато бўлади ва 1 дан 20 гача рақамлар чиқарилади, чунки маълум итерацияда циклдан чиқиш шarti, шу итерация бажарилгандан сўнг текширилади.

Цикл операторлари / do...while

Бу оператор кейинги шартли цикл оператори дейилади. Ихтиёрий холда циклга кирилганда цикл танаси бажарилади(Яъни цикл жуда бўлмаса бир марта бажарилади) сўнгра шарт ҳисобланади ва агар у 0 бўлса яна цикл танаси бажарилади. Қуйидаги мисолда нол рўйхатга (++)\$i <= \$var) шартга боғланмаган холда қўшилади:

```

<?
  $var = 5;
  $i = 0;
  do
  {
    echo($i); echo('<br>');
  }
  while(++$i <= $var)
?>

```

Шарти кейин келган цикл агар қайта ишлашни тугатиш белгиси келгандан кейин келганда тўхтатиш зарур бўлса ишлатилади.

Цикл операторлари/ for

Таъкидланганидек итерацион цикл қуйидаги форматга эга:

```

for(expression1;expression2;expression3)
{
  statements;
}

```

Бу эрда **expression1** (цикл инициализацияси) – вергул билан ажратилган таърифлар ва ифодалар кетма кетлигидир. Инициализацияга кирган ҳамма ифодалар циклга киришда бир марта ҳисобланади. Одатда шу эрда сановчилар бошланғич қийматлари ва цикл параметрлари ҳисобланади. Ифода -шарт (**expression2**) маъноси олдинги ёки охириги шартли цикллардаги каби. Агар ифода –шарт бўлмаса унинг қиймати ҳар доим рост ҳисобланади. Ифода **expression3** ҳар бир итерация охирида цикл танаси бажарилгандан сўнг ҳисобланади.

III. ЛОЙИҲА ҚИСМИ.

3.1 Маълумотлар базасини яратиш.

MySQL хақида тушунча

Маълумотлар Базаси ва WWW

Интернет учун мураккаб ва ишончли дастурларга эҳтиёж ошган сари маълумотлар базасига эҳтиёж ҳам ошиб бормоқда. Сервер маълумотлар базаси Интернетда кўп функцияларни қўллаши мумкин. Ҳар қандай веб-саҳифа маълумотлар базаси томонидан бошқарилиши мумкин.

Бундан ташқари Интернет каталогни мавжуд буюртмаларни қайта ишлаш электрон тизимлари билан интеграция қилиш имконияти туғилади. Шундай қилиб бундай веб-сайтни бошқариш учун маълумотлар базасидан фойдаланиш сотувчига ҳам олувчига ҳам қулайликлар туғдиради.

MySQL тарихи

Унинг ихтирочиси Майкл Видениус (яна Монти сифатида маълум) швед компанияси TsX ходими маълумотлар базаси билан 1979 йилдан бери ишлайди. Яқин пайтгача Видениус TsX да фақат дастурчи эди.

1994 йилда TsX WWW учун Амалий дастурлар ярата бошлади ва бу лойиҳани қўллашда UNIREG дан фойдаланди. Бахтга қарши, UNIREG катта харажатлар талаб қилгани учун, ундан веб-саҳифаларни динамик генерация қилиш учун муваффақиятли фойдаланиб бўлмади.

1995 йил май ойига келиб TsX компания ички талабларини қаноатлантирувчи маълумотлар базаси - MySQL 1.0 га эга эди. Фирма бизнес-партнери Детрон ҲБ дан Давид Аксмарк (David Axmark) TsX га ўз серверини Интернетда кўрсатишни таклиф қилди. Серверни Интернетда кўрсатишдан мақсад - биринчи бўлиб Аладдин Петер Дейч (Aladdin Peter Deutsch) қўллаган бизнес моделдан фойдаланишдир. Натижада MySQLни SQL га нисбатан «текинрок» қилувчи ўта мослашувчан авторлик ҳуқуқлари олинди.

МББТ MySQL да SQLтилининг реализацияси ва PHP

бошқарилувчи сўров

MySQL маълумотлар базасида ишлатиладиган маълумотлар типлари

Бутун сонлар

Маълумотлар типини кўрсатиш умумий формаси:

префикс int [unsigned]

TINYINT Диапазони -128 дан 127 гача сонларни сақлаши мумкин

SMALLINT Диапазони -32 768 дан 32 767 гача сонларни сақлаши мумкин

MEDIUMINT Диапазони -8 388 608 дан 8 388 607 гача сонларни сақлаши мумкин

INT Диапазони -2 147 483 648 дан 2 147 483 647 гача сонларни сақлаши мумкин

BIGINT Диапазони -9 223 372 036 854 775 808 дан 9 223 372 036 854 775 807 гача сонларни сақлаши мумкин

Каср сонлар

MySQL да бутун сонлар бир неча турга ажратилганидек, каср сонлар ҳам

бир неча турга ажратилади.

Умумий холда улар қуйидагича ёзилади:

TipNomi[(length, decimals)] [UNSIGNED]

Бу ерда – каср узатилишда жойлашадиган белги жойлари сони (майдон кенглиги).

decimals – ўнли нуктадан сўнг ҳисобга олинувчи рақамлар сони.

UNSIGNED – ишорасиз сонларни беради.

FLOAT	Аниқлиги унча катта бўлмаган сузувчи нуқтали сон.
DOUBLE	Иккилик аниқликка эга бўлган сузувчи нуқтали сон.
REAL	DOUBLE учун синоним.
DECIMAL	Сатрлар шаклида сақланувчи каср сон.
NUMERIC	DECIMAL учун синоним.

Бу типдаги майдонга бирор қиймат киритилганда ундан охирини кўрсатувчи символлар автоматик равишда қирқиб олинади. Агар BINARY байроғи кўрсатилган бўлса, SELECT сўровда сатр регистрни ҳисобга олган холда солиштирилади.

VARCHAR	255 дан ортиқ бўлмаган символларни сақлаши мумкин.
TINYTEXT	255 дан ортиқ бўлмаган символларни сақлаши мумкин.
TEXT	65 535 дан ортиқ бўлмаган символларни сақлаши мумкин.
MEDIUMTEXT	16 777 215 дан ортиқ бўлмаган символларни сақлаши мумкин.
LONGTEXT	4 294 967 295 дан ортиқ бўлмаган символларни сақлаши мумкин.

Сана ва вақт

MySQL сана ва вақтни ҳар хил форматларда сақлаш учун мўлжалланган майдонлар бир неча типларини қўллайди.

DATE	ГГГГ-ММ-ДД форматдаги сана
TIME	НН:ММ:СС форматдаги вақт
DATETIME	ГГГГ-ММ-ДД НН:ММ:СС форматдаги сана ва вақт тиместамп форматдаги сана ва вақт. Лекин

майдон қийматини олишда у тиместамп форматда эмас,

TIMESTAMP

Маълумотлар базасини яратиш MySQL (CREATE DATABASE)

Маълумотлар базаси CREATE DATABASE командаси ёрдамида яратилади.

Команда синтаксиси :

```
CREATE DATABASE database_name
```

? *database_name* – Маълумотлар базасига бериладиган ном.

MySQL маълумотлар базасини ўчириш (DROP DATABASE)

Маълумотлар базасини ўчириш учун DROP DATABASE командасидан фойдаланилади.

Синтаксис:

```
DROP DATABASE database_name
```

Бу ерда

database_name – ўчириш керак бўлган маълумотлар базаси номи.

USE

Жадваллар билан ишлаш учун MySQL га қайси база билан ишлаш хақида маълумот бериш керак. Бу USE командаси ёрдамида амалга оширилади :

```
USE db_name;
```

MySQL маълумотлар базасида жадвал яратиш (CREATE TABLE)

Жадвал яратиш CREATE TABLE командаси орқали амалга оширилади.

```
CREATE TABLE table_name(column_name1 type, column_name2 type,...)
```

table_name – Янги жадвал номи;

column_name – яратилаётган жадвал устунлари (майдонлари), номлари.

type – устун тип.

SHOW Командалар

Маълумотлар базаси муваффақиятли яратилганини текшириш учун, компютерингизда қандай маълумотлар базаси мавжудлигини кўрсатувчи `SHOW DATABASES` командасини бажариш мумкин:

mysql> SHOW DATABASES;

Ҳамма жадваллар муваффақиятли яратилганига ишонч ҳосил қилиш учун, `SHOW TABLES` командасини бажарамиз.

DESCRIBE

`DESCRIBE` Командаси яратилган жадваллар структурасини кўрсатади ва қуйидаги синтаксисга эга:

DESCRIBE table_name

Бу эрда `table_name` – структураси сўралаётган жадвал.

DESCRIBE Команда *SQL* стандартига кирмайди ва *MySQL* ички командасидир.

MySQL маълумотлар базасидан жадвални ўчириш (DROP TABLE)

Жадвални **Ўчириш** учун `DROP TABLE` командасидан фойдаланилади

DROP TABLE table_name

table_name – ўчирилаётган жадвал номи.

Жадвал хоссаларини ўзгартириш: Жадвални қайта номлаш (ALTER TABLE RENAME)

Жадвалга Янги ном бериш қуйидаги конструкция ёрдамида амалга оширилиши мумкин:

ALTER TABLE table_name_old RENAME table_name_new

бу ерда

table_name_old - жадвал эски номи;

table_name_new – жадвал Янги номи.

Жадваллар хоссаларини ўзгартириш: Устунлар қўшиш (ALTER TABLE ADD)

Янги устун қўшишни қуйидаги конструкция ёрдамида амалга ошириш мумкин:

ALTER TABLE *table_name* **ADD** *field_name* *parameters*

бу ерда

table_name – янги устун кўшиладиган жадвал номи;

field_name – кўшилаётган устун номи;

parameters – кўйлаётган устунни тасвирловчи параметрлар.

Маълумотлар типини кўрсатиш мажбурий параметрдир.

Жадвал хоссаларини ўзгартириш: Устун хоссаларини ўзгартириш (ALTER TABLE CHANGE)

Бир ёки бир неча устунлар хоссаларини қуйидаги конструкция ёрдамида ўзгартириш мумкин:

ALTER TABLE *table_name* **CHANGE** *field_name_old*
field_name_new *parameters*

table_name – ўзгартирилаётган устун жойлашган жадвал номи;

field_name_old – ўзгартирилаётган устун номи;

field_name_new – ўзгартирилаётган устун янги номи (агар устун номи ўзгартирилмаса *field_name_old* га тенг);

parameters – устун янги параметрлари.

Жадвал хоссаларини ўзгартириш: Устунларни ўчириш (ALTER TABLE DROP)

Устунни қуйидаги конструкция ёрдамида ўчириш мумкин:

ALTER TABLE *table_name* **DROP** *field_name*

бу ерда

table_name – устунни ўчирилаётган жадвал номи;

field_name – ўчирилаётган устун номи.

Жадвалга сатрлар қўйиш (INSERT INTO)

Ёзувларни қўйиш учун **INSERT INTO** командасидан фойдаланилади.

INSERT INTO *table_name*(*field_name1*, *field_name2*,...) **values**('content1',
'content2',...)

Бу команда *table_name* жадвалига *field_nameN* майдонларига *contentN* қиймат ўрнатилган ёзув қўшади.

Жадвалдан сатрларни ўчириш (DELETE FROM)

Ёзувни ўчириш учун DELETE FROM командаси ишлатилади

DELETE FROM *table_name* WHERE (*ifoda*)

3.2 Марҳамат тумани 5-умумтаълим мактаби расмий веб сайти қўйиладиган талаблар.

Веб сайт яратишдан аввал дастлаб техник топшириқ тузилади. Техник топшириқни асосан буюртмачи тузади, яъни унда сайт қандай бўлиши, унга қандай қўшимча талаблар қўйилиши хақида маълумотлар акс этади.

Марҳамат тумани 5-умумтаълим мактаби расмий веб сайти учун техник топшириқ:

Сайт номи(домен): www.5maktab.uz

Сайт номланиши: Марҳамат тумани 5-умумтаълим мактаби расмий веб сайти

Сайт яратишдан мақсад: Умумтаълим мактабини таништириш, мактаб тарихи, ундаги йўналишлар хақида, мактаб хаётида бўлаётган ўзгаришлар, мактаб рахбар ходимлари хақида, жамиятдаги янгиликлар, абитуриентлар учун маълумотлар, бошқа фойдали сайтлар манзиллари хақида маълумотлар бориш.

Сайт тили: ўзбек

Мўлжалланган тингловчилар: 14 ёш дан катта

Сайт бўлимлари:

- a. Асосий
- b. Янгиликлар
- c. Маълумотлар
- d. Рахбарият
- e. Ўқитувчи
- f. Ўқувчи
- g. Дарс жадваллари
- h. Савол жавоблар
- i. Сайт харитаси
- j. Кутубхона

Сайт кўриниши: Сайтни асосий қисмида охириги киритилган расмлар кўриниб туради. Сайтдаги хаволалар ва ёзувлар рангларин бир-биридан ажралиб туриши.

Талаблар:

- Сайтнинг ҳар бир саҳифасида мактаб номи ва менюлар акс этиши
- Сайт асосан 1024*768 диапазон учун мулжалланиши, лекин бошқа диапазонларда ҳам маълумотлар тулик акс этиши зарур.
- Сайтдаги шрифт 10-14 оралигида

3.3 Марҳамат тумани 5-умумтаълим мактаби расмий веб сайтини яратиш

Денверни ўрнатиш.

Олдин айтиб ўтганимиздек PHP LAMP тизимида ишлайди. Лекин бизда Windows Операцион тизимини кўпроқ ишлатганимиз учун [Denwer](#) дастурлар тўпламини мақул кўрамиз.

Denwer нима?. Denwer - PHP, MySQL, Apache, Sendmail дастурларини бир-бирига мослаштирилган дастурлар тўплами. Бу Denwerни асосий стандарт версиясига кирадиган дастурлар. Лекин Denwerни қўшимча дастурларини алоҳида ўрнатиш мумкин.

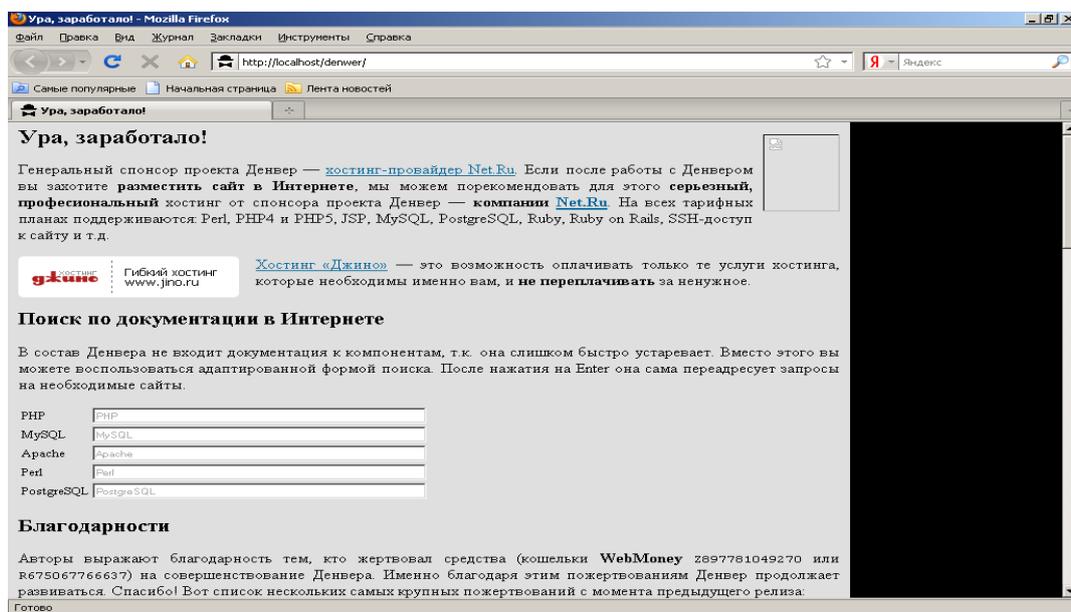
Демак денверни ўрнатишни бошладик. Бунинг учун дастлаб Denwerни <http://denwer.ru> сайтидан ўзимизга кўчириб оламиз ва ўрнатамиз. Denwerни ўрнатиш осон бўлганлиги учун Denwerни ўрнатиш ҳақида тўхталиб ўтмаймиз.

Denwer ўрнатганимиздан кейин одатда Denwer "Z:" (лекин фойдаланувчи ўзига маъқул кўрган дискни танлаши мумкин, бунинг учун қайси жойга ўрнатиш сўралганда ўрнатиладиган диск ва унинг каталогини

ёзиш кифоя) виртул диск яратади ва denwer шу виртуал диск ичида бўлади. Албатта биз яратмоқчи бўлган сайтлар ҳам шу диск ичида бўлади. Denwer "Рабочий стол"га қуйидагича 3та "ярлык" яратади.

3.1 расм . Denwer дастури ўрнатилгандан кейинги холат
Бу ерда "Start Denwer" Denwerни ишга туширади, "Stop Denwer" Denwerни ишлашини тўхтатади ва "Restart Denwer" эса Denwerни қайта ишга туширади. Биз Denwerни ишлатиб олиш учун "Start Denwer" ни ишга тушираемиз. Браузерга <http://localhost> деб ёзсак, бизда мана бундай ойна пайдо бўлиши керак.

3.2 расм Denwe ишлаш холати

Дастурнинг ўрнатиловчи пакетини Denwerнинг расмий www.denwer.org сайтидан кўчириб олашимиз лозим. PHP ишлашимиз учун асосан бизга MySQL база керак бўлади. Бунинг учун Denwerни ичидаги [PHPMyAdmin](#)дан фойдалансак бўлади. Браузерга <http://localhost/Tools/PHPMyAdmin>ни ёзамиз. Шу ердан "Базы Данных" ичига кирсак қуйидагича ойна пайдо бўлади. Шу ердан янги база яратиш олаемиз. Мисол учун "maktab" деган ном билан. Энди "Z:/home" ни ичига "5maktab.uz" деб номланган папка яратамиз ва яна бу "Z:/home/5maktab.uz" ни ичига "www" деб папка яратамиз. Энди шу яратган "

Z:/home/5maktab.uz /www" папкамизни ичига ҳамма папка ва файллар кўчириб ўтказилади.

“Maktab” базасининг ичига жадвал яратилади. Жадвал яратиш қуйидаги тартибда булади. Бунада жадвал яратишда жадвалнинг номи ва уннинг майдони киритилади.

Яратилган жадвал ва базани боғлаш браузер билан қуйидаги кодлар орқали бажарилади .

Бу ерда биз тепада PHPMyAdmin орқали яратган MySQL базамизни номи ва MySQL учун фойдаланувчи малумотларини киритамиз.

- Database name : localhost
- Database username : root
- Database password :

Denwerда MySQL учун: фойдаланувчи "root" ва парол бўш қолади. Кейинчалик MySQL учун паролни ўзингиз хоҳлаганиздек қилиб ўзгартириб олишингиз мумкин.

```
<?PHP
```

```
// базага кириш
```

```
<?
```

```
$connect=mysql_connect("localhost", "root", "") or die('ошибка');
```

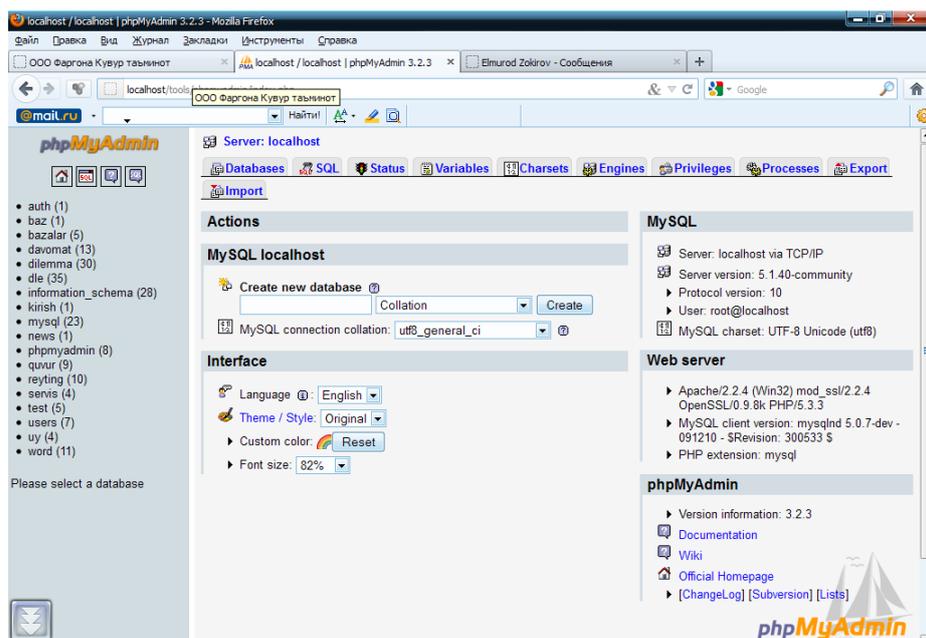
```
$database=" maktab ";
```

```
mysql_select_db($database);
```

```
?>
```

Ҳозирги кундаги веб сайтларга эътибор берсак, кўпгина сайтлар вақт ўтиши билан ўз мавқеини йўқотиб қўймоқда. Бунга асосий сабаблардан бири, сайтларнинг статиклигидир, яъни сайтни бошқариб туриш, унга доимий янги маълумотлар киритиб боришнинг қийинлигидир. Айнан шунинг учун ҳам мен www.5maktab.uz ни яратишда энг аввало сайтнинг динамик бўлишига эътибор қаратдим. Яъни администратор сайтни тўла бошқариш ҳуқуқига эга бўлади.

Динамик сайт яратишда энг аввало, маълумотлар базасини ташкил этиш талаб қилинади. Сайтдаги аксар маълумотлар маълумотлар базасида жойлашади, бу эса албатта администраторга бу маълумотлар билан ишлаш имкониятини яратади. Маълумотлар базасини ташкил этиш учун denwebни ишга туширамиз ва <http://localhost/tools/phpmyadmin/index.php> манзилни терамиз.

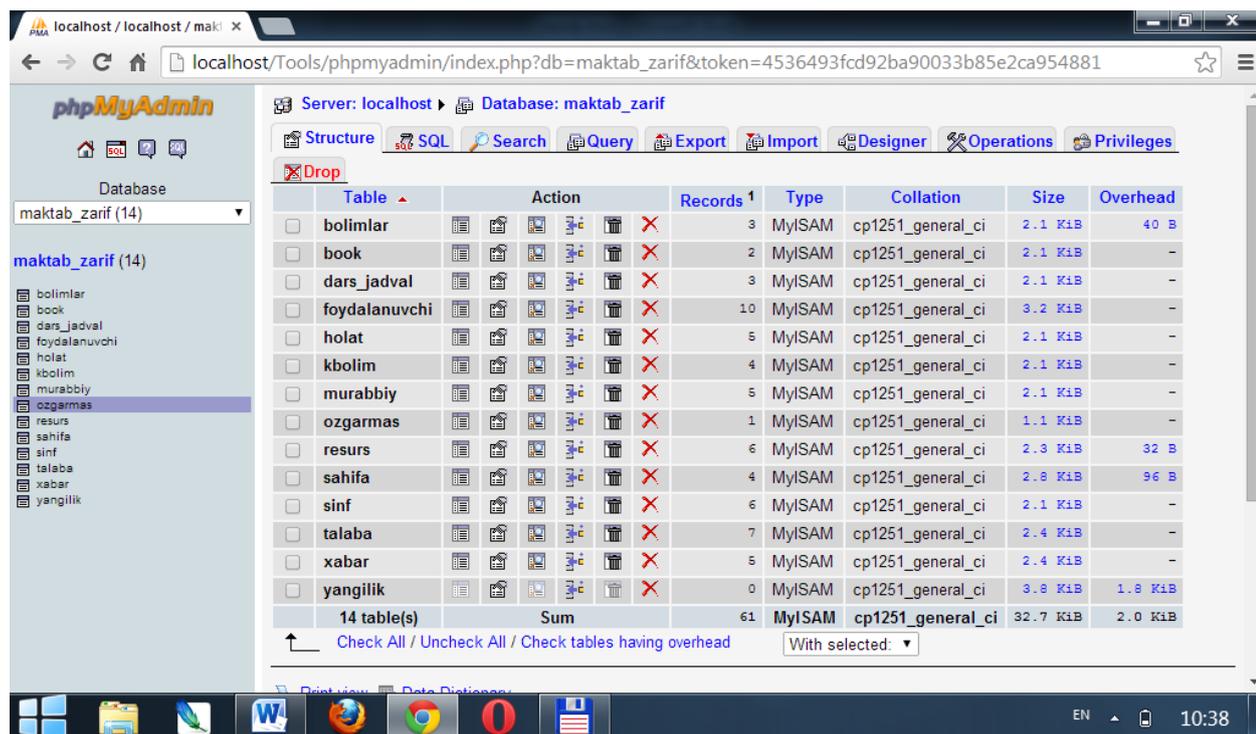

3.3 расм. PhpMyAdmin МББТ ойнаси

Бу ерда яратадиган сайтимиз учун янги маълумотлар базаси ташкил қиламиз. Базаимизни maktab деб номладик. Маълумотлар базасида 14 та жадвал мавжуд бўлиб, уларнинг хар бири ўз вазифасига эга:

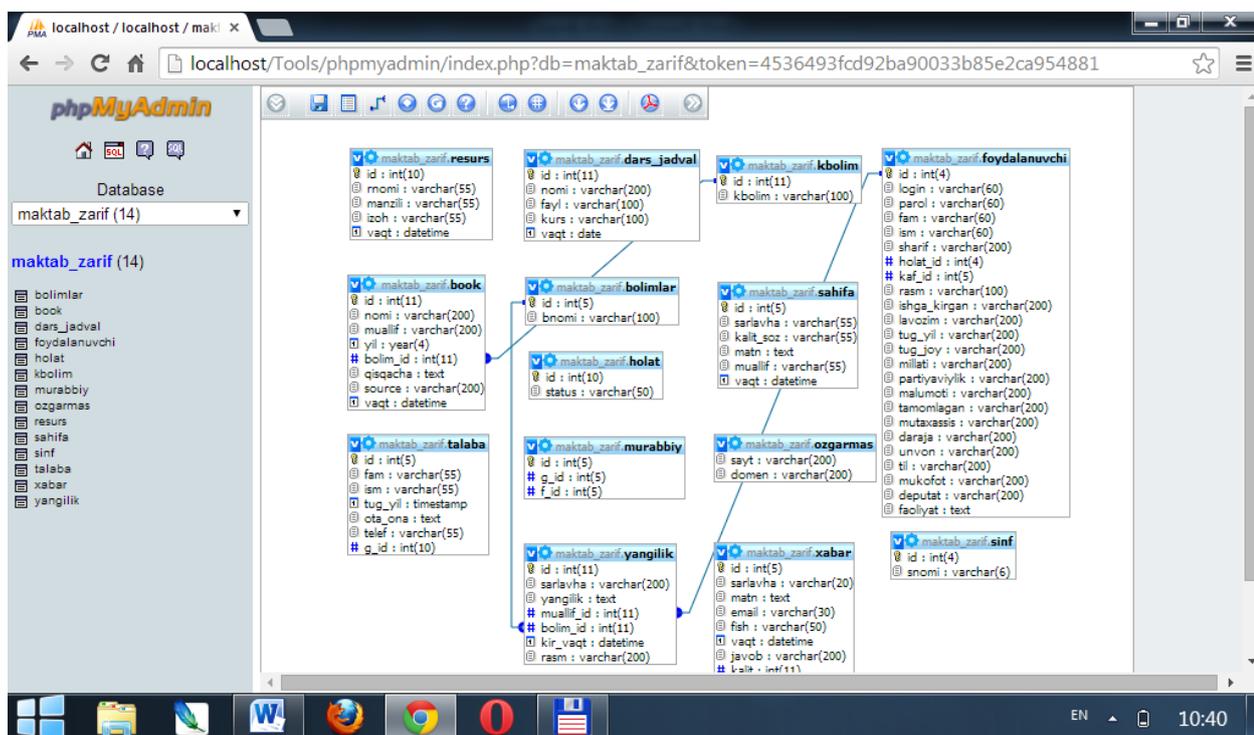
- 1) bolimlar– сайтдаги янгиликлар бўлимлар
- 2) book – сайтда китоблар, ўқув қўлланмалар киртиш учун
- 3) dars_jadval – дарс жадваллари учун
- 4) foydalanuvchi – фойдаланувчилар, ўқитувчилар, маълумотлари учун
- 5) holat – фойдаланувчилар имкониятларини аниқлаш учун
- 6) kbolim – кутубхонадаги адабиётлар учун бўлимлар
- 7) murabbiy – ўқитувчиларни гуруҳларга бириктириш учун
- 8) ozgarmas – сайт маълумотлари
- 9) resurs – сайтдаги ресурслар учун

- 10) sahifa – sahifalar uchun
- 11) sinf – guroxlarni uchun
- 12) talaba – maktab talabalari haqida ma'lumotlar
- 13) xabar – sayt administratoriga xabar bериш uchun
- 14) yangilik – yangiliklar uchun

3.4 расм. PhpMyAdminда маълумотлар базаси

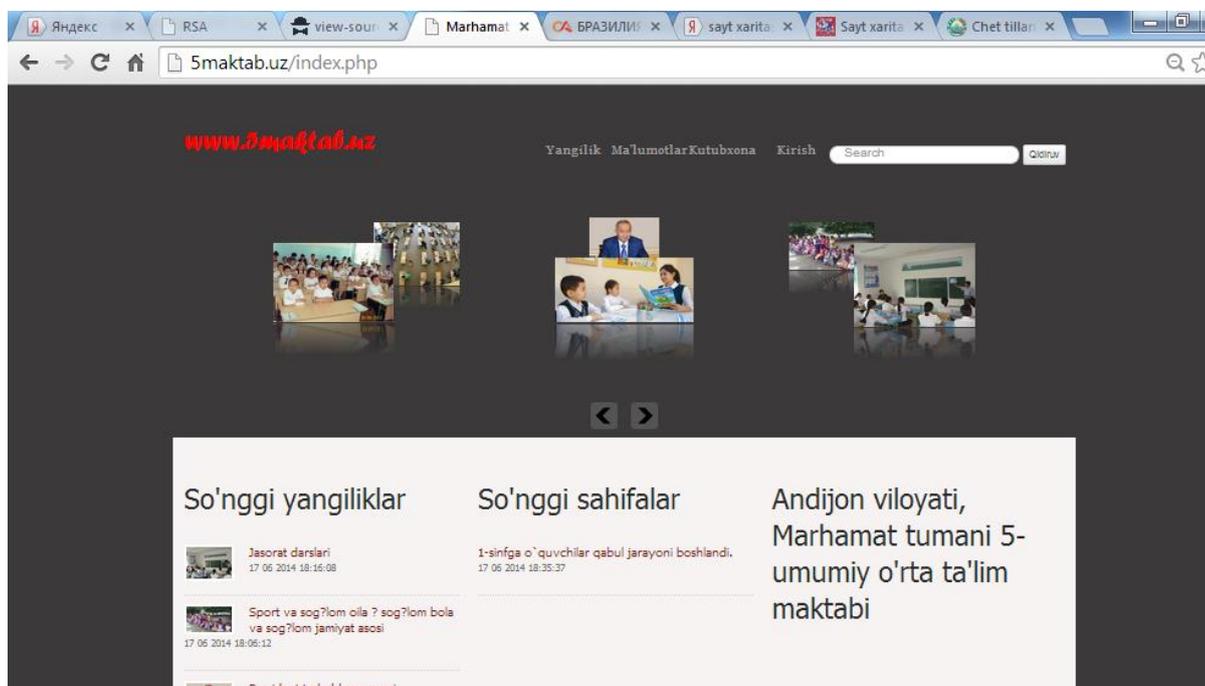
Маълумотлар базасини ташкил этиш шу билан якунланмайди. Кейинги босқичда маълумотлар базасидаги жадвалларни бир-бири билан боғлаймиз

3.5 расм. Маълумотлар базасида жадваллар боғлаш

Энди бевосита сайтнинг дизайн қисмини яратиш билан шуғулланамиз. Техник топшириқда келтирилганидек менюлар ва сайт номи учун бўлим тайёрлаб оламиз.

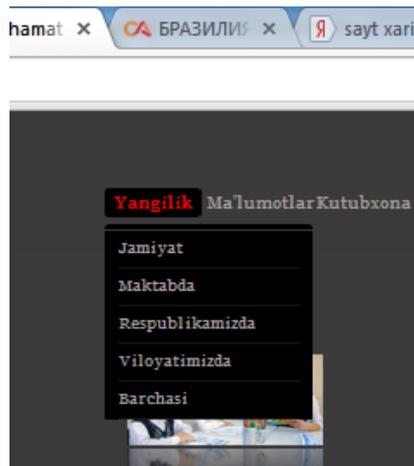
Сайтнинг умумий кўриниши қуйидагича кўринишга эга бўлди:

3.6 расм. Сайтнинг умумий кўриниши

Менюлар қатори техник топшириққа мос холда яратилди:

Yangilik– Янгиликлар саҳифаси

3.7 расм. Янгиликлар бўлими

Сайтдаги янгиликларни бўлимлар бўйича саралаб кўриш. Фойдаланувчиларга қулай бўлиши учун Bootstrapнинг dropdown меню функциясидан фойдаланилган. Бу сайтни яна ҳам қулай ва замонавий бўлишини таъминлайди.

Маълумотлар бўлими – бу бўлимда сайт маълумотлар бериб борилади. Ўз навбатида маълумотлар бўлими қуйидаги қисмлардан иборат:

Рахбарият - Мактаб рахбарият ходимлар хақида маълумот

Ўқитувчи - Мактаб ўқитувчилар хақида маълумот

Ўқувчи - Мактаб талабалари хақида маълумот

Саҳифалар - Саҳифалар

Дарс жадваллари – дарс жадваллари

Савол-жавоблар – фойдаланувчилар томонидан берилган саволларга жавоблар рўйхати

Менюлар сатридан кейин техник топширикда кўрсатилганидек охириги янгиликларнинг 5 тасида фойдаланилган расмларни кўрсатиб турувчи бўлим яратилди.

Буларни амалга ошириш учун қуйидаги ишлар амалга оширилади.

Дастлаб easySlider плагинини улаймиз.

```
<script src="js/jquery-1.2.6.min.js" type="text/javascript"></script>
```

```
<script src="js/jquery.easing.1.3.js" type="text/javascript"></script>
```

```

<script src="js/jquery.kwicks-1.5.1.pack.js"
type="text/javascript"></script>
<script type="text/javascript">
$(.ready(function() {
    $('<code>.slider</code>').kwicks({
        max : 740,
        spacing : 1
    });
});
</script>

```

PHP қисмда эса

```

<div id="templatemo_slider_wrapper">
    <ul class="slider horizontal" >
        <? carousel_pic("yangilik");?>
    </ul>
</div>

```

`carousel_pic("yangilik")` рНРда яратилган функция хисобланиб, у куйидаги сўров бўйича натижа қайтаради:

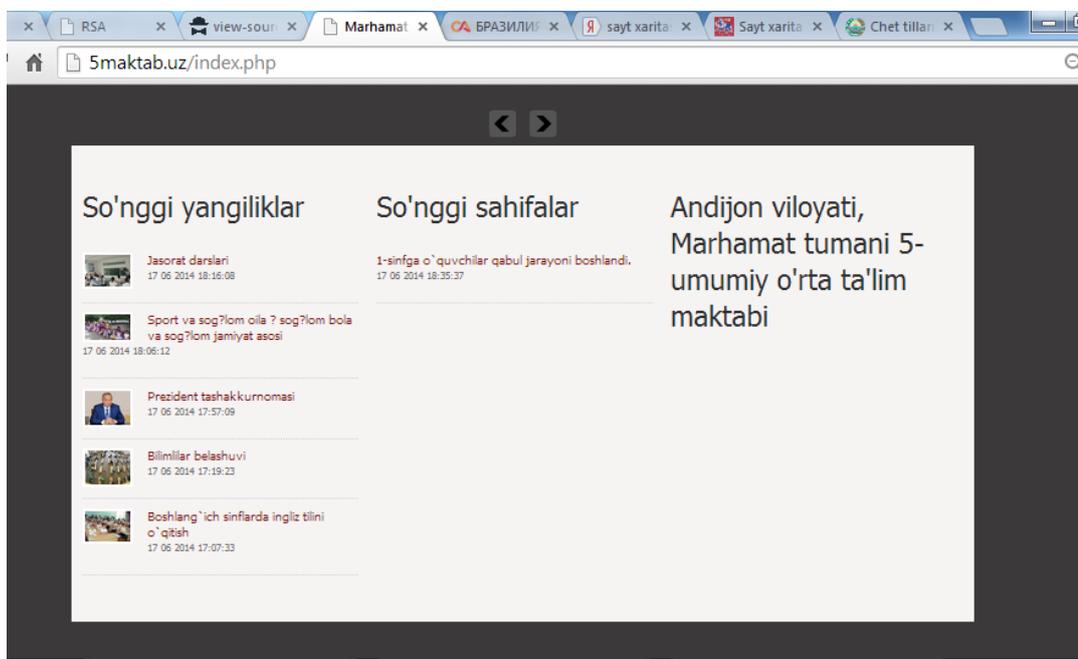
```

function carousel_pic($table)
{
    $sql="select * from ".$table ." where rasm!=\"\" order by kir_vaqt limit 5";
    $r=mysql_query($sql) or die("x".mysql_error());$i=1;
    while ($row=mysql_fetch_object($r))
    {
        echo "<li id='slide_".$i++."><a href='?amal=maqola&korish=".<code>$row->id.</code>'><img src='images/".<code>$row->rasm.</code>' title="."<code>$row->sarlavha.</code>" height=440/></a></li>";
    }
}

```

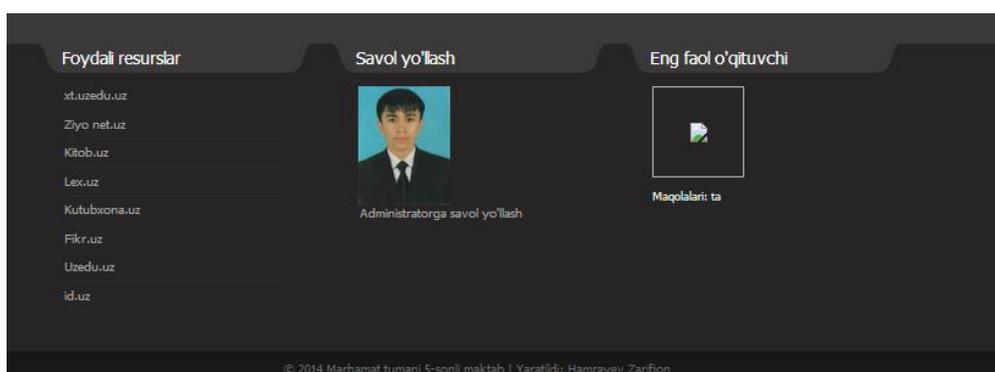
Яъни маълумотлар базасидаги янгилик жадвалининг расм устуни бўш бўлмаган маълумотларни киритилган вақт бўйича саралаб, улардан 5 таси аниқлаб беради. Буни натижасида сайтга янгилик киритилса, бу янгилик сайтда биринчи бўлиб кўзга ташланади.

Ундан кейин қидирув формаси жойлашган

3.8 расм. Сайтнинг ўрта кўриниши

Сайтнинг ўрта қисми асосий маълумотларни акс эттирувчи қисм ҳисобланади. Бу ерда энг охириги янгиликлар, саҳифалар ва мактабнинг тўлиқ номи кўриниб туради.

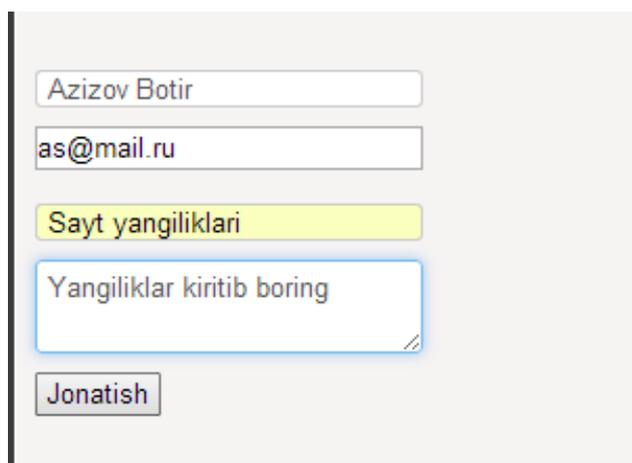

3.9 расм. Сайтнинг пастки кўриниши

Сайтни пастки қисмида фойдали ресурслар, савол йўллаш ва фаол ўқитувчи хизматлари яратилган.

Фойдали ресурслар маълумотлар базасидаги ресурс жадвалидан олинади ва ҳар бир ресурс ўзида сайт манзилини сақлайди. Сайтдан фойдаланилаётган пайтда манзилни чертиш ёрдамида шу сайтга ўтиб кетиш мумкин бўлади.

Савол йўллаш бўлими орқали администраторга савол йўллаш мумкин.

3.10 расм. Администраторга хабар юбориш

Керакли маълумотлар тўлдирилгандан сўнг жўнатиш тугмаси босилса сайтда қуйидаги сўров бажарилади:

```
$sql="insert into xabar values(", ".addslashes($_GET["sar"])."',  
".addslashes($_GET["savol"])."', ".addslashes($_GET["email"])."',  
".addslashes($_GET["fish"])."', NOW(), ", 0)";
```

```
mysql_query($sql) or die("x".mysql_error());
```

```
echo "<h3>Saytimizga befarq bo'lmaganingiz uchun rahmat. Sizning  
xabaringiz jonatildi.";
```

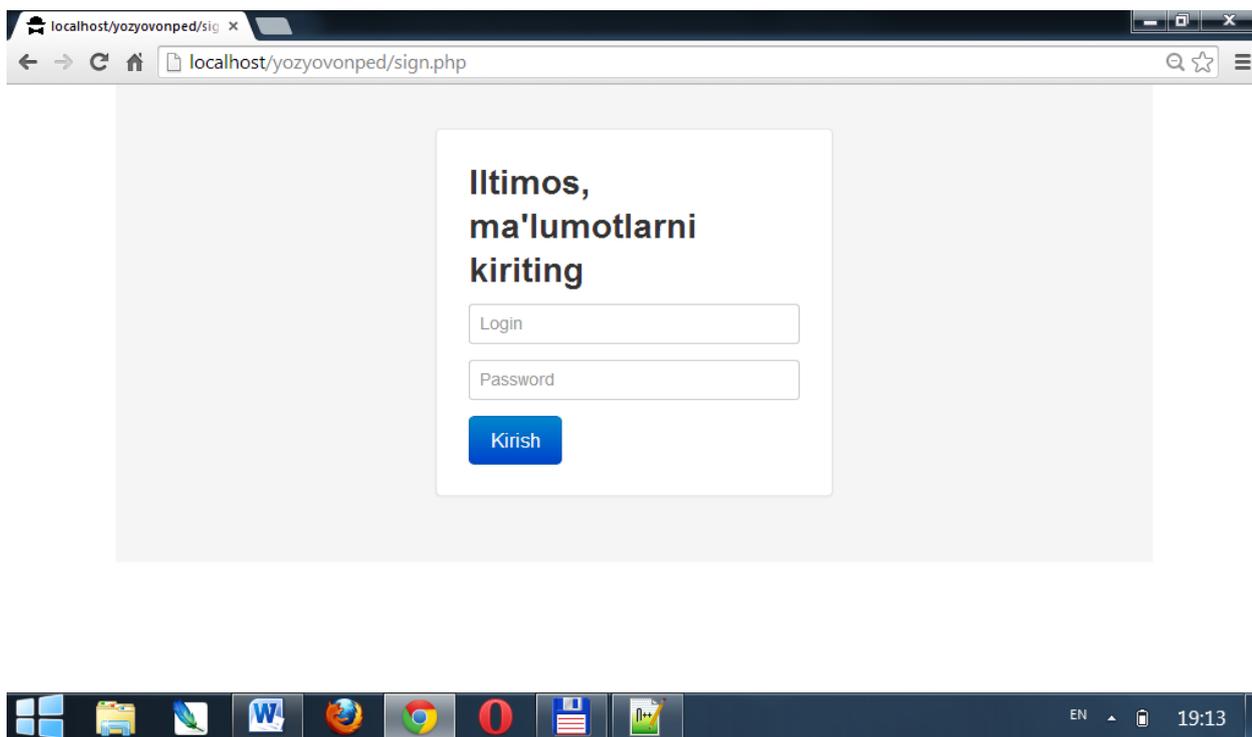
```
echo "<a href='index.php'>qaytish</a></h3> ";
```

Яъни маълумотлар базасидаги хабар жадвалига киритилган маълумотлар ёзилади. Бу ерда эътибор қаратадиган жихатлардан бири калит майдонига 0 ни ёзишдир. Калит деб номланган майдон киритилган хабарнинг ўқилганлиги ҳақида маълумот берувчи майдон ҳисобланади. Янги хабар киритилганда дастлаб у ўқилмаган ҳисобланади. Шунинг учун ҳам дастурда автоматик тарзда 0 қиймати ёзилади.

Бундан ташқари сайтда администратор учун махсус панел яратилган бўлиб, бу панел орқали администратор сайтни бошқариши мумкин. Администратор панели сайтда ғоят ахамиятли бўлгани учун бу панелни химоялаш ҳам энг асосий вазифалардан бири ҳисобланади. Сайтни яратиш жараёнида бу муаммони сессия ёрдамида ҳал қилинди. Яъни администратор панелига қуйидаги шарт қўйилган.

```
session_start();  
if($_SESSION["admin"])  
{...}  
else  
{header("Location:../index.php");?>
```

Администратор панелидан фойдаланиш учун сессияда админ деб номланган ўзгарувчи бўлиши шарт. Агар бу шарт бажарилмаса тўғридан тўғри сайтнинг фойдаланувчи қисмига ўтилади.

3.11 расм. Кириш саҳифасининг кўриниши

Кириш саҳифасида киритилган маълумотлар tek.php файлига узатилади. У файл эса қуйидагича ишлайди:

```
$sql="select * from foydalanuvchi where login="".$log."" and  
parol="".md5($p)."" and holat_id=1";
```

```
$r=mysql_query($sql);
```

```
if(mysql_num_rows($r)>0)
```

```
{
```

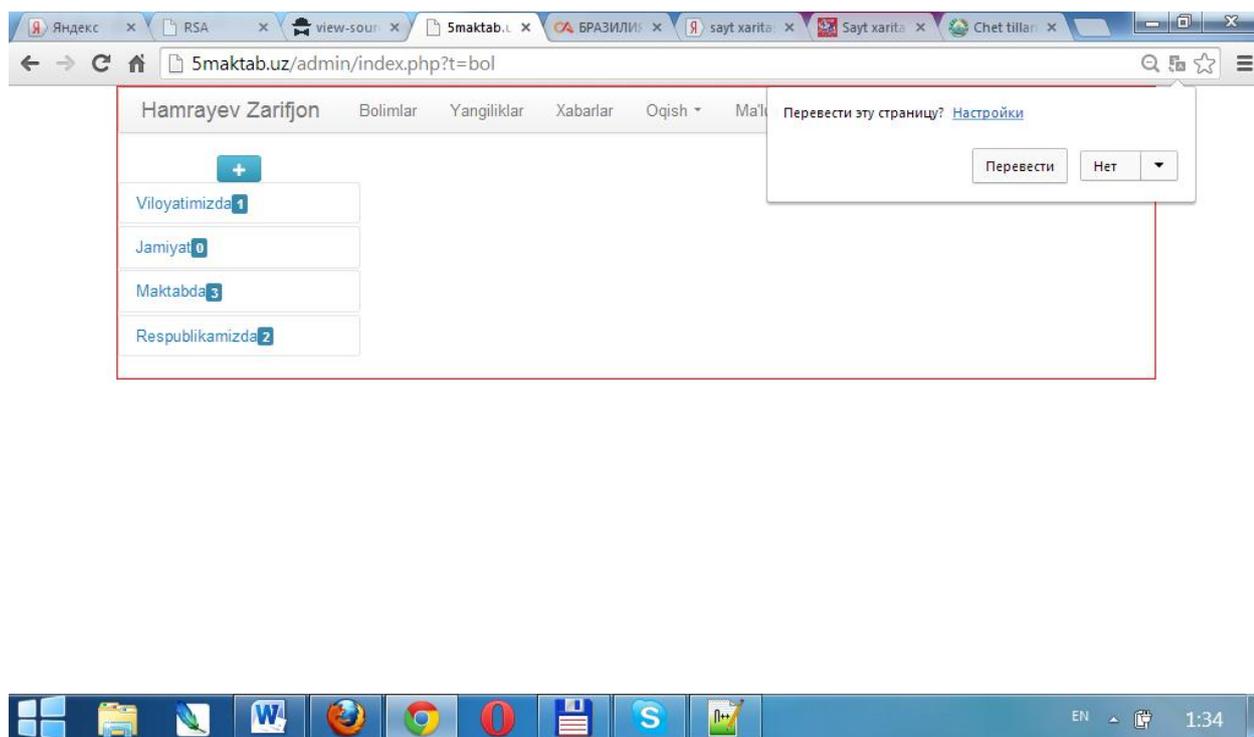
```
$row=mysql_fetch_array($r);
```

```
$_SESSION["admin"]=$row["id"];
```

```
$_SESSION["fio"]=$row["fam"]." ".$row["ism"];
```

```
header("Location:admin/index.php");
```

Фойдаланувчи киритган логин ва паролни базадан текшириб, агар маълумотлар тўғри киритилган бўлса, бошқарувни тўғридан тўғри администратор ойнасига ўтказди.

3.11 расм. Администратор ойнасининг кўриниши

Администратор ойнаси дизайнга у даражада эътибор қаратилмаган, лекин ойнани яратиш вақтида уни қулай ва тез ишлашига асосий урғу берилган. Администратор ойнаси ҳам қисмларга бўлинган.

1. Бўлимлар – сайт янгиликларинин бўлимларга ажратиш. Бу бўлим орқали администратор сайт учун янги бўлим қўшиши, бўлимларни таҳрирлаш ва ўчириш амалларини бажариш имкониятига эга бўлади.

2. Янгиликлар – сайт янгиликлари билан ишлаш бўлими. Бу бўлим орқали администратор сайт учун янгиликлар қўшиши, бўлимларни таҳрирлаш ва ўчириш амалларини бажариш имкониятига эга бўлади.

3. Хабарлар – администраторга келган хатлар билан ишлаш бўлими. Бу бўлим орқали администратор ўзига юборилган хатларни ўқиши, уларга жавоб бериши мумкин.

4. Ўқиш бўлими. Бу бўлим ўз навбатида қуйидаги қисмлардан иборат:

а) Ўқитувчи – мактаб ўқитувчиларини киритиш, ўзгартириш ва ўчириш

б) Гуруҳ – мактаб гуруҳларини киритиш, ўзгартириш ва ўчириш

с) Мураббий– мактаб ўқитувчиларини гуруҳларга бириктириш бўлими

5. Маълумотлар. Бу бўлим ўз навбатида қуйидаги қисмлардан иборат:

а) Ресурс – сайтдаги ресурслар билан ишлаш

б) Саҳифа – сайтдаги саҳифалар билан ишлаш

с) Раҳбарият– мактаб раҳбарият ходимлар киритиш, ўзгартириш ва ўчириш

д) Дарс жадвали – дарс жадваллари билан ишлаш

е) Персонал – администратор маълумотларини ўзгартириш

6. Кутубхона кутубхона билан ишлаш

7. Чиқиш администратор панелидан чиқиш

Веб сайтни яратишда бу бўлимларни яратиш учун сайтда махсус `function_admin.php` файли яратилган ва у файлда керакли функциялар хосил қилинган. Масалан, сайтнинг янгиликлар билан ишлаш қисмини яратишни кўрадиган бўлсак, дастурда қуйидаги код келтирган:

```

if($_GET["t"]=="yan")
{echo "<div class='span3 fon1'>";
echo "<div class='accordion' id='accordion2'>";
    echo "<center><a href='?t=yan&amal=qoshish' class='btn
btn-info'><i class='icon-plus icon-white'></i></a></center>";
    yangilik_royxat();
echo "</div>";
echo "</div>";
echo "<div class='span8 fon1'>";
if($_GET["amal"]=="qoshish")
    yangilik_qoshish();
if(($_GET["amal"]=="ozgartir") && ($_GET["id"]))
    yangilik_ozgartir($_GET["id"]);
if(($_GET["amal"]=="ochirish") && ($_GET["id"]))
    yangilik_ochir($_GET["id"]);
    echo "</div>";}

```

Сайтда ишлаш осонроқ бўлиши учун amal ўзгарувчиси яратилган. Бу ўзгарувчи қийматига қараб, қайси амал бажариш кераклиги кўрсатилган.

Масалан yangilik_royxat() функцияси

```

function yangilik_royxat()
{
    $sql="SELECT * FROM yangilik where
muallif_id=".$_SESSION["admin"];
    $r=mysql_query($sql);
    if(mysql_num_rows($r)>0)
    {
        while ($t=mysql_fetch_object($r))
        {
            ?><div class="accordion-group">

```

```

<div class="accordion-heading">
    <a class="accordion-toggle" data-toggle="collapse" data-
parent="#accordion2" href="#collapse<?echo $i;?>">
    <? $d=new DateTime($t->kir_vaqt);?>

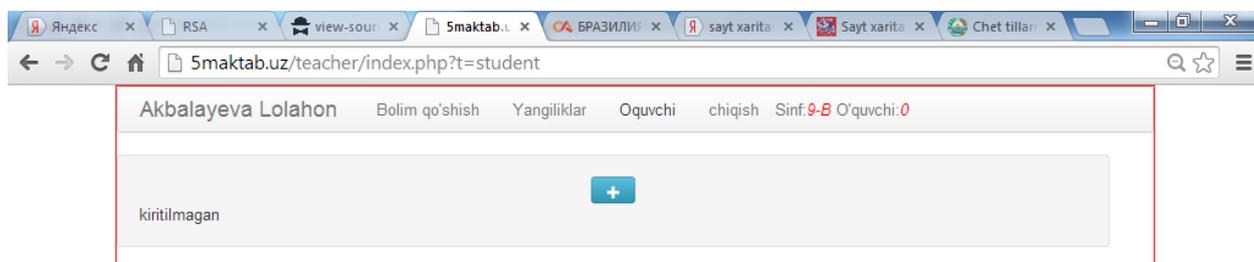
    <? echo $t->sarlavha;?>
    <p><? echo $d->format('j F Y H:i:s');?></p>
    </a>
</div>
<div id="collapse<?echo $i;?>" class="accordion-body
collapse">
    <div class="accordion-inner">
    <a href='?t=yan&amal=ozgartir&id=<? echo $t->id;?>' class='btn
btn-small btn-info'><i class=' icon-pencil icon-white'></i></a> &nbsp;
    <a href='?t=yan&amal=ochirish&id=<? echo $t->id;?>' class='btn
btn-small btn-danger'><i class=' icon-remove icon-white'></i></a>
    </div>
</div>
</div>
<? $i++; }
}
else
{
echo "yangiliklar mavjud emas";
}
}

```

Бу функциянинг асосий вазифаси сайтда келтирилган янгилликлар орасидан фақат администратор киритганларини кўриши, улар устида амаллар

бажариши хисобланади. Агар администратор янгиликлар киритмаган бўлса, у холда янгиликлар мавжуд эмас деган ёзувни кўрсатади.

Бундан ташқари сайтда ўқитувчи панели ҳам мавжуд бўлиб, бу панел имкониятлар администратор панели имкониятларига ўхшаб кетади, фақат бироз чекланган.

3.12 расм. Ўқитувчи панелида талабалар ойнаси

Ўқитувчи панелининг асосий вазифаси бу янгиликлар билан ишлаш, ўзига бириктирилган гуруҳга талабалар киритишдан иборат бўлади. Ўқитувчи ўқувчи хақида маълумотлар киритиб борса, сайтнинг ўқувчилар қисми маълумотлари кўпайиб боради.

IV. Тадбиқ қилишни
ташкил қилиш ва лойиҳа
самадорлиги

4.1 Марҳамат тумани 5-умумтаълим мактаби расмий веб сайти имкониятлари

Веб сайтда қидирув ташкил қилинган бўлиб, унда сайтдаги мақолалар сарлавхаси ва мақола матни бўйича, ўқитувчилар фамилия хамда исми бўйича маълумотлар қидирилади:

4.1 расм. Қидирув жараёни

Сайтда меҳмонлар сайт ҳақидаги фикр – мулоҳазаларни жўнатиш формаси ташкил қилинган.

A screenshot of a feedback form on the website. It contains a text input field with the name 'Azizov Botir', an email input field with 'as@mail.ru', a yellow button labeled 'Sayt yangiliklari', a text area with the placeholder 'Yangiliklar kiritib boring', and a 'Jonatish' button at the bottom.

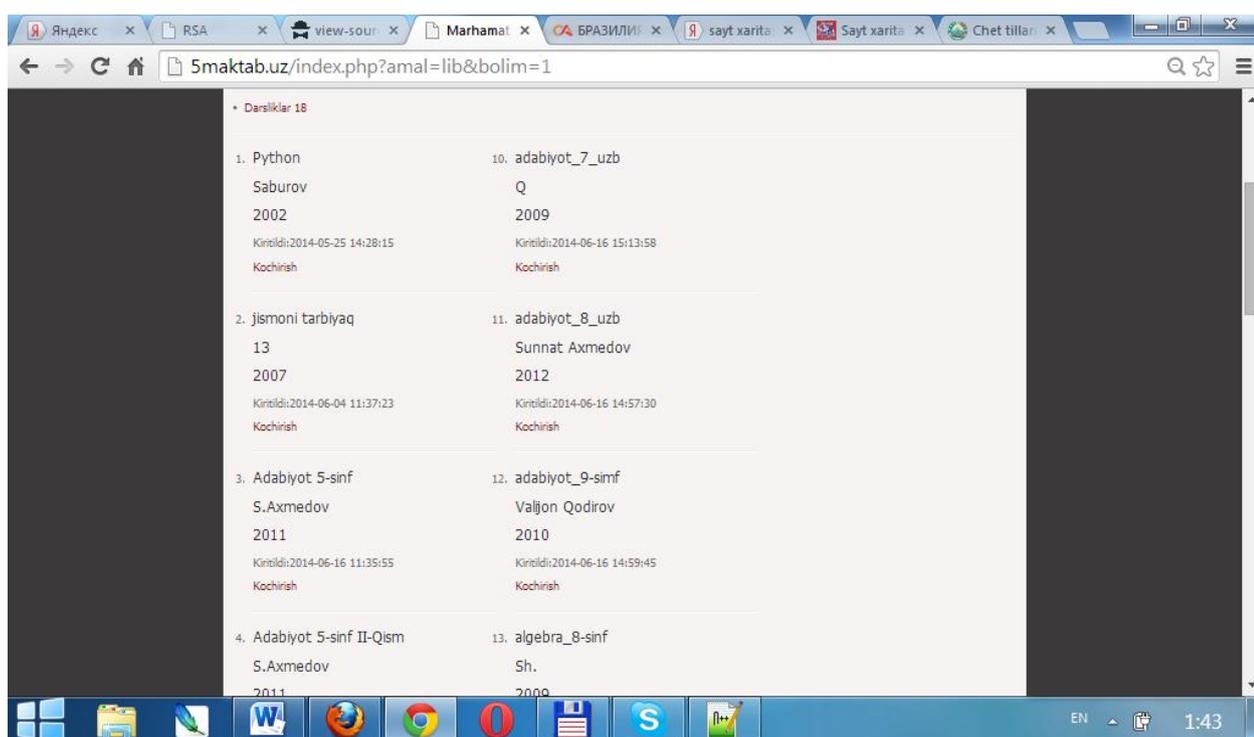
4.2 расм. Хабар жўнатиш

Сайтда ўқувчи ва ўқитувчилар дарс жадвалларини кўчириб олишлари мумкин.

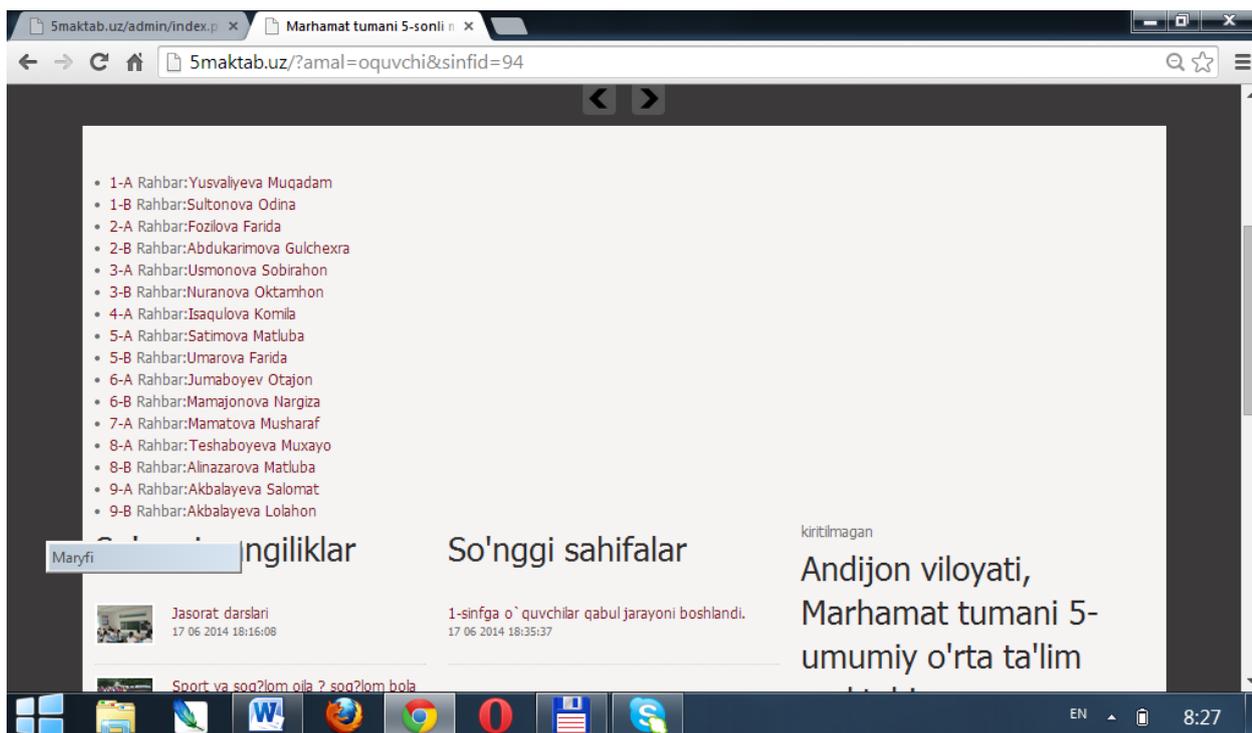
4.3 расм. Дарс жадваллари кўчириб олиш

Кутубхона қисмида ўқувчилар ва сайт меҳмонлари турли йўналишдаги адабиётлар, дарсликлар ўқув қўлланмалар билан танишишлари, уларни кўчириб олишлари мумкин.

4.4 расм. Кутубхона бўлими

Ўқувчи қисмида эса мактаб ўқувчиларини гуруҳлар кесимида кўриб олишлари мумкин.

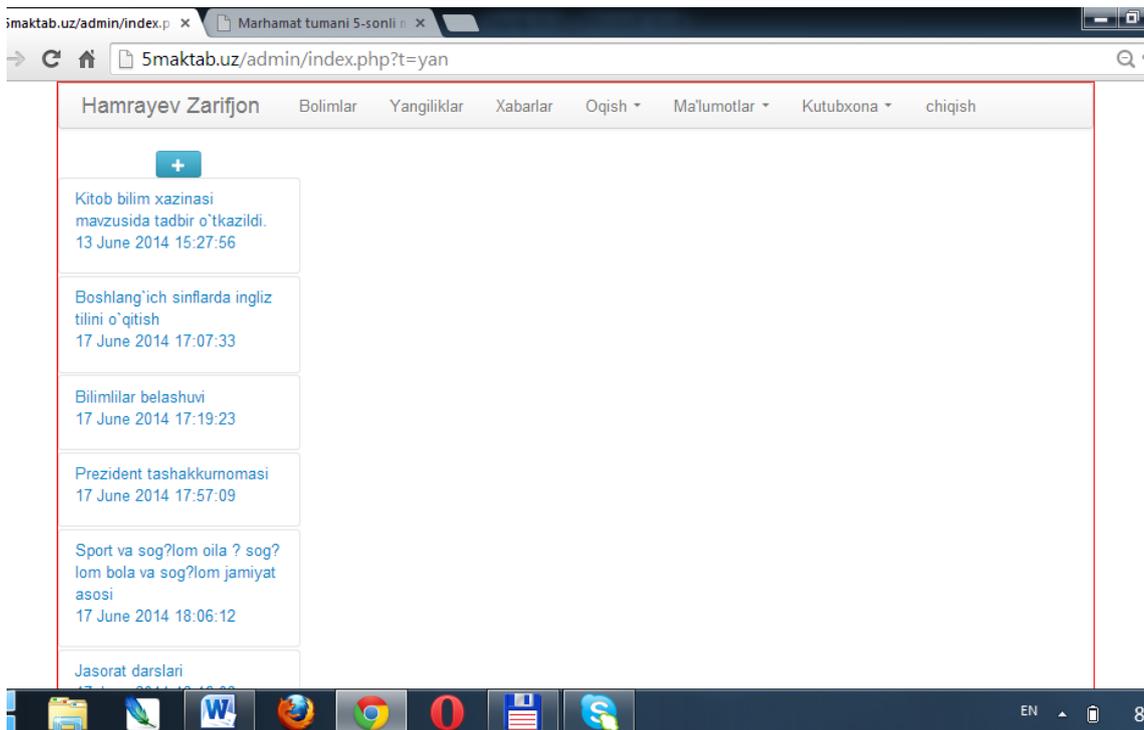
4.5 расм. Гуруҳ бўйича ўқувчилар рўйхати

4.2 Веб саҳифа бошқарув панели имкониятлари

Бошқарув панели алоҳида ҳисобланиб, у ерга администратор махсус логин парол орқали кира олади холос. Логин ҳамда парол маълумотлар базасида сақланади.

Фойдаланувчи логин ёки паролни нотўғри киритса экранда логин ёки парол нотўғри киритилган ёзуви пайдо бўлади.

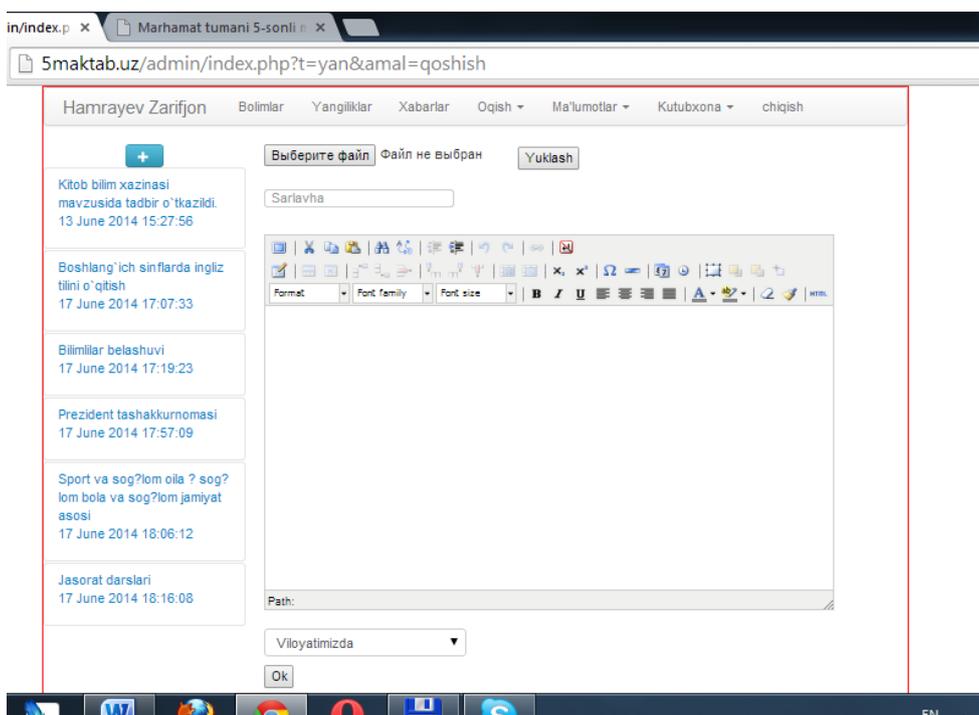
Бошқарув панелининг умумий кўриниши:

4.6 расм. Администратор ойнасининг кўриниши

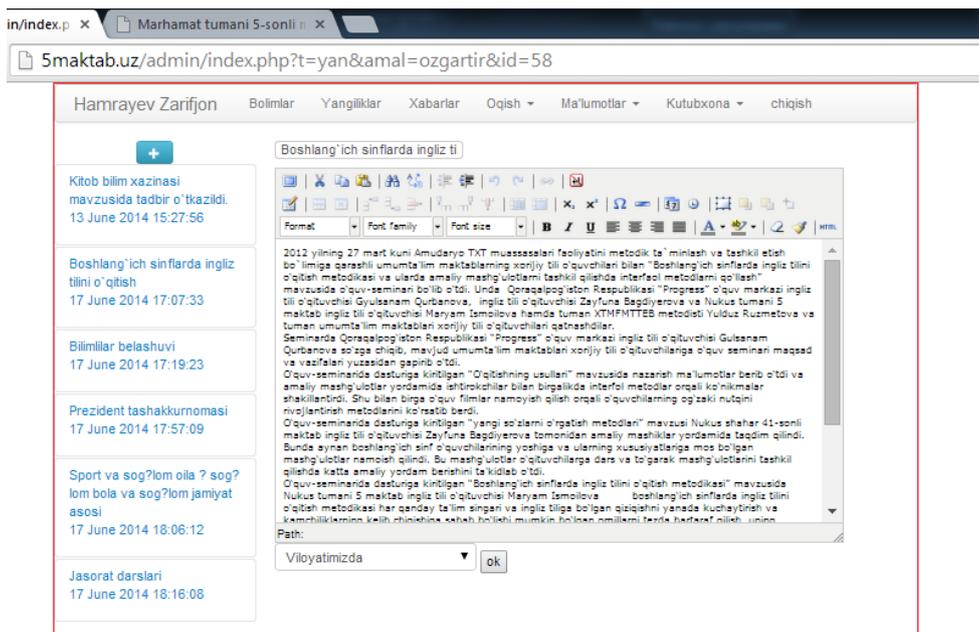
Дастлабки бўлимда сайтдаги мавжуд мақолалар чиқади. Администратор бу мақолаларни ўзгартириш, ўчириш, янги мақола қўшиш ҳуқуқларига эга.

Янгилик киритиш қуйидаги форма ёрдамида амалга оширилади:

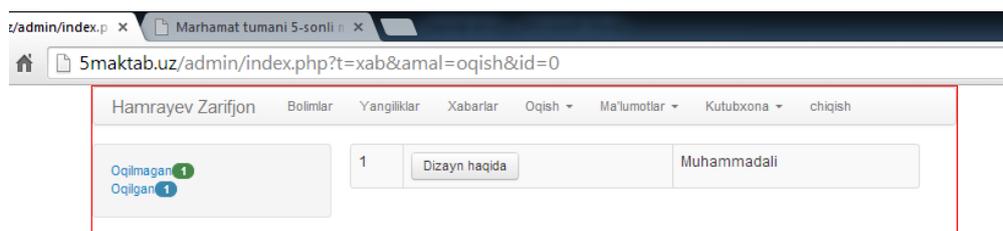
4.7 расм. Янгилик киритиш ойнаси

Бу формага керакли маълумотлар киритилиб, ОК тугмаси босилса, сайт автоматик тарзда юкланган расмни серверга жойлайди. Бундай ташқари киритилган расм сайтнинг асосий қисмида пайдо бўлади. Янгиликни киритиш жараёнида хатоликларга йўл қўйилса, бу янгиликни ўзгартириш тугмаси орқали ўзгартириш мумкин. Бунинг учун ўзгартирилиши керак бўлган янгиликда махсус белгини босиш кифоя.

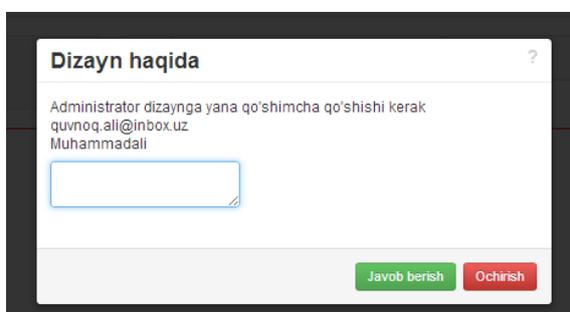
4.8 расм. Янгилик ўзгартириш ойнаси

Хабарлар бўлимида юборилган таклиф ва мулохазалар билан таниши имконияти мавжуд.

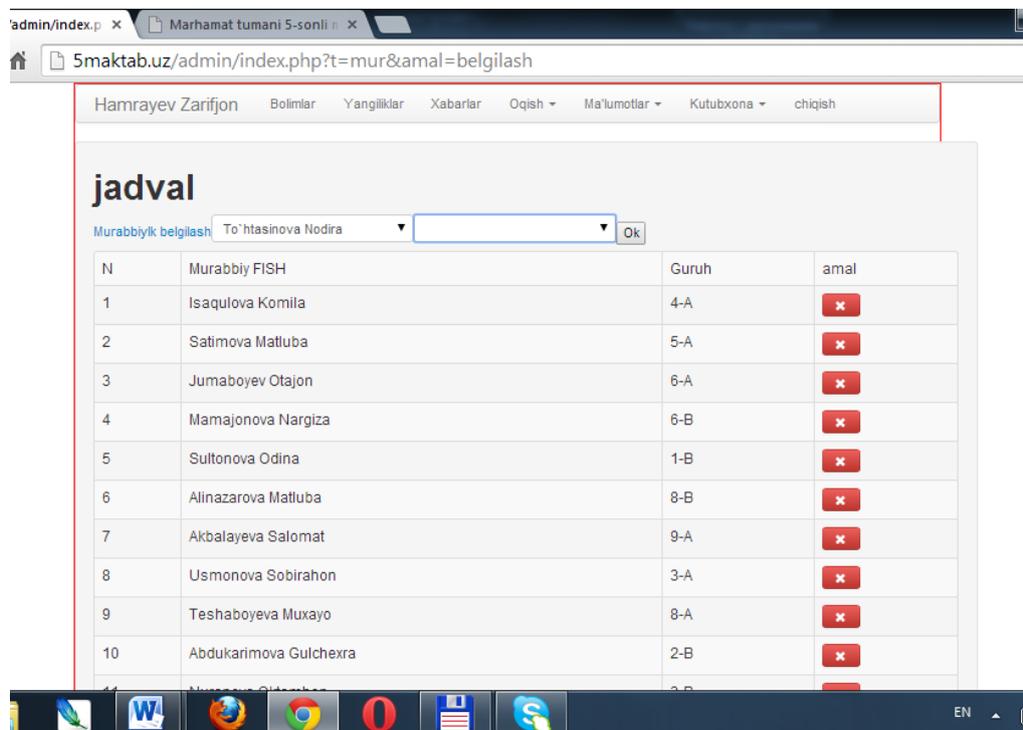
4.9 расм. Хабарлар билан ишлаш

Хар бир хабарга чертилса, у хабарга жавоб бериш имкониятига эга ойна очилади

4.10 расм.Хабарга жавоб бериш

Сайтнинг мураббий белгилаш қисми қуйидаги кўринишга эга

4.11 расм. Мураббийларни гурухларга бириктириш

Бу бўлимда гурухларни мураббийларга бириктиришда фақат гурухи йўқ бўлган мураббийлар рўйхати ҳамда мураббийи йўқ бўлган гурухлар рўйхати кўрсатилади холос. Бу сайтда бир ўқитувчига 2та гурухни ёки бир гурухга 2 ўқитувчини бириктириш каби муаммоларни юзага келмаслигини таъминлайди

V. Меҳнат муҳофазаси

Микроклимнинг инсон организмига таъсири

Ишлаб чиқариш биносининг микроклими ходимга катта таъсир курсатади. Тавсия этиш мазмундан микроклимнинг айрим улчамларининг четга чиқиши меҳнатга лаёқатни сустрлаштиради, ходимнинг хиссиётини ёмонлаштиради ва касбий касалликларга олиб келиши мумкин.

Хаво харорати. Паст харорат организмнинг совуб кетишга ҳамда шамоллаш касалликлари чиқишига сабаб бўлади.

Юқори хароратда – организм кизиб кетади, жуда куп микдорда терлайди, меҳнатга лаёқат сустрлашади. Ишчи эътибори сустрлашиб, бахтсиз ходисага олиб келиши мумкин.

Хавонинг Юқори намлиги тери ва упканинг устки кисмидан намликнинг бугланишини кийинлаштиради ва огир – оқибатда организмнинг терморегуляцияси бузилишига, инсон ахволининг ёмонлашуви, меҳнатга лаёқатлиликиннинг сустрлашувига олиб келади. Паст намликда ($< 20\%$) – Юқори нафас йуллариининг шиллик пардалари кўриб қолиши кўзатилади.

Хаво харакати тезлиги. Инсон $v \leq 0,15$ м/сек.да хаво харакатини сеза бошлайди. Хаво окимининг харакати унинг хароратига боглик. $36^{\circ} C > t$ да оким инсонга салкинлатувчи таъсир, $40^{\circ} C < t$ да нокулай, ёмон, салбий таъсир курсатади.

Микроқлим кўрсаткичлари

Микроклим ишчи худудда ишчиларнинг доимий ва ёки вақтинча турган жойидан 2 м баландликда бахоланади.

Энг кулай шароитлар – терморегуляция механизмлари кучланишисиз организмнинг нормал исиклик ахволини таъминловчи ҳамда узоқ ва мунтазам инсонга таъсир килувчи микроклим улчамларининг йигиндиси. Улар меҳнатга қобилиятлиликиннинг юксак савияси учун шарт – шароит яратади ва исик - кулай комфорт сезувчанликни таъминлайди.

Инсонга узоқ мунтазам таъсир этишда терморегуляция механизмлари-кучланиши билан давом этадиган организмнинг исиклик холатида дархол

нормаллашувчи узгаришлар чакирадиган микроиклим улчамлари йигиндиси йул қўйиладиган иклим шароитлари деб каралади. Бундай холда организмга шикаст етмайди ёки саломатликнинг ахволига зарар булмайди, бироқ дискомфорт иссиқликни сезиш, инсон узини ёмон хис қилиши ва меҳнатга лаёқати пасайиши (сустлашиши) мумкинлиги кўзатилади.

Хонани танлаш

Хона кенг, меоёрида ёритилган ва ҳавоси осон алмаштириладиган бўлиши керак. Ёрқин қуёш нурлари мониторга салбий таосир этади. Қоронғи хонада фақат иш жойини ёритиш ҳам мақсадга мувофиқ эмасдир. Столни шундай жойлаштиринг-ки, дераза ойнаси қаршингизда бўлмасин. Агар бунинг иложи бўлмаса, у холда қалин парда ёки жалюзи сотиб олинг, шунда деразадан тушаётган ёруғлик сизга халал бермайди. Агар ойна ён томонда бўлса, яна парда ёки жалюзи жонингизга оро киритади. Чанг ва иссиқлик саломатликка путур етказибгина қолмай, техникага ҳам ёмон таосир ўтказади, шунинг учун хонага кондиционер ўрнатган маъкул.

Электр токининг одамга таъсири

Электр жихозлари ишлатиши ва тузилиш вақтида одам электр токи кучланиши таъсири остида қолиши мумкин.

Кучланишга кўра электр қурилмалари 1000 В га ва 1000 В дан юкори кучланишли қурилмаларга ажратилади.

Ишлаб чиқариш индустриясининг янада ривожланиши мамлакатимизнинг энергия билан таосирланганлик даражасининг устига чамбарчас боълиқдир. Ишлаб чиқариш корхоналарида механизациялаш техналогик жараёнларни автоматлаштириш кенг жорий қилинмоқда. Электр қурилмаларига хизмат курсатиш боълиқ турли ихтисосликларда ишловчи ишчилар сони қупайиб бормоқда. Бинобарин, уларнинг электр токидан шикастланиши эҳтимоли ҳам ортиб бормоқда. Шу боис инсон организмга электр токининг таъсирини урганиш электр токидан шикастланиши

сабабларини тахлил килиш ишлаб чиқаришда ҳафсиз Меҳнат шароитларини яратиш учун жуда муҳимдир.

Мониторлар учун ҳимоя филтрлари ва уларни танлаш.

Шундай қилиб, монитор бутунлай халқаро стандарт MPR-2 (LOW radiation дисплейлари) талабларини қониқтирганда ҳам, уни нурланишда қўшимча ҳимоя керак бўлади. Бу тўғрисида таклифлар жуда кўпдир. Америкалик мутахасислар, масалан, экранда қўл чўзилгандагина бўлган масофада жойлашишни маслаҳат берилади, қўшни мониторлар 222,8 масофада жойлашиши лозим. Энг эффектли (фойдали) восита ривожланган дунёда тан олинган экран қисми филтрларидир. Мониторлар учун ҳимоя филтрлари қуйидаги турларда бўлади.

Турли филтрлар- амалда электромагнит нурлардан ва статик электрдан ҳимоя қилмайди, бундан ташқари суръатнинг контрастлигини камайтиради. Лекин улар ташқи ёрқинликда ва экранни биқирлашидан ҳимоя қилади, бу кўз учун катта аҳамиятга эгадир.

Пленкали филтрлар статик электрни тўсмайди паст частотали электромагнит майдонидан деярли ҳимоя қилмайди, лекин суръатни талбанинг контрастлигини ортиради, ультрафиолет нурланишларни бутунлай ютади ва ренген нурларини камйтиради. Яшиндан фақат полеризация пленкали филтрлар ҳимоя қилади. Энг таниқлийси Poloroid фирмасининг пленкали филтрлардир (CP 50): уларни кўплари суръатни контрастлиги ва аниқлийлигини оширади. Лекин ҳақиқатда шуни такидлаш керакки, полеризация филтрлари полеэфир симолалар остида тайрланади. Бу материал юқори даражада мустаҳкам эмас ва узокга чидамайди ва тез физик қоришиш ва тузилишига олиб келади.(Пленка Poloroid CP 50 филтрларни универсал ишлашини полеризация филтрлари билан чалкаштириб бўлмайди. Кейинги филтрлар ҳам статик ва электромагнит майдонлардан ёмон ҳимоя қилмайди).

Шиша филтрлар энг кенг тарқалгандир. Улар бирнеча модификациясида бўлади.

1. Оддий шиша филтрлар, одатда осиеда ишлаб чиқилган (Defender GL14 B, Optikal Class) ўзини эффективлиги билан тахминган турли филтрларга тенгдир. Уларни кўплари сифат сертификати ва бошқа ҳужжатлар билан таъминланмайди.

2. Ерга уланиш шиша филтрлар сезиларли даражада эффективдир: улар қисман статик зарядни камайтиради, электромагнит майдон, ультрабинафша нурлари кучини камайтиради, суръат контраститлигини оширади. Бу филтрлар жуда автоматлашгандир.

3. Тўлиқ ҳимояни шишали филтрлар (Ergoster Xenium Vnus) – одатда, юқори сифатли маҳсулотдир, оптик ойна асосида кўп қатламли махсус ўқламалар билан тайёрланган, ўзида полиризация филтрни ҳам мужассам этган. Бу филтрлар ультрафиолет нурларини, статик майдонларни бартараф этади кўп даражада электромагнит майдон ва рентген нурланишларини камайтиради. Суратда сакрашлар бўлмайди, суратни контрастлилиги ошади, лекин бу филтрлар жуда қимматдир.

4.Россия федерациясида ишлаб чиқилган филтрлар шишали филтрлар (Glibol Shield ва Dejeded Ergon филтрлари) улар ҳам тўла ҳимоя синфига мансуб. Ўзини характеристикаси билан хорижий филтр намуналардан қолишмайди, 2-3 маротаба арзон, нисбатан янги филтрлар уларни сифати кўпгина техник хулосалар ва сертификатлар билан тасдиқланган, улар меҳнат принципи паст ИТИ тестдан ўтказилган, швецил нурланишдан ҳимоя ва кўрсаткич воситалари эргономикаси ИТУ дан ҳам синовда ўтказилган режим Давлат Стандарти сертификати ва гигиена сертификатига эга.

Стolni танлаш

Стol имкони борича катта бўлиши лозим. Бу асосий шартдир, чунки агар барча мосламаларни ўрнатиш учун жой камлик қилса, эргономика тўғрисида эсламаса ҳам бўлади. Столнинг баландлиги қорин ўртаси билан бир сатҳда бўлиши, оёқлар полда текис туриши, бўкса пол билан параллел бўлиши, гавда эса тик ҳолатда бўлиши керак.

Шунингдек, стол қанча оғир бўлса, шунча яхши. Стол қимирламай, маҳкам туриши керак, чунки вибрация – техника душмандир. 2та столни тўғри бурчак остида бир-бирига ёнма-ён қилиб қўйсангиз ундан ҳам яхши, бунда иккинчи столни ишлаётган кўлингиз сичқончадан бемалол фойдаланиши учун ўнг ёки чап томонга қўйинг. Стол ва девор ўртаси очик турсин.

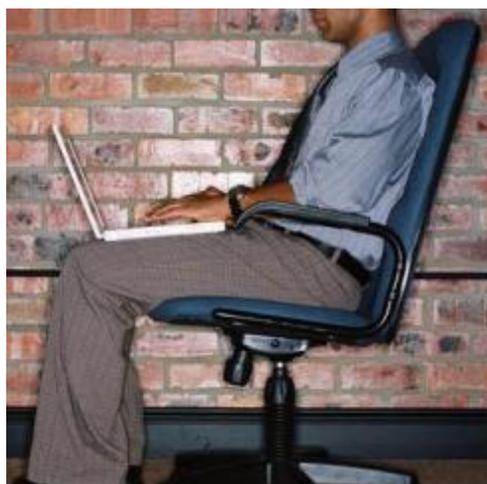
Яхшиси компьютер учун махсус стол олганингиз маъқул.

Стул, курсини танлаш

Мабодо махсус курсингиз бўлса:

Ниманинг устида ва қандай ўтиришингиз оёқлар ва асосийси, умуртқа поғонасининг ҳолати ва қулайлиги учун жуда муҳимдир. Агар сизда махсус курси бор бўлса, айти муддао: гилдиракчалар, физиологик суянчиқ ва баландликни ўзингизга мослаб олишингиз учун тайёрланган мослама сизга қулайлик яратади.

5.1 расм. Стулни танлаш

5.1 расм. Стулни танлаш

Ягона тавсиямиз шу-ки, гавда ҳолатини тез-тез ўзгартириб туринг, яъни бир оз клавиатурага энгашиб ўтиргач, курси суянчиғига суяниб ўтиринг ва

хоказо.

Мабодо курси бўлмаса:

Бир хил ҳолатда узоқ вақт ўтириш зарарлидир! Бунда қўл ва оёқлардагина эмас, балки бошқа ички аозоларда ҳам қон тўхташи хавфи бор. Лекин эски курси, ёки оддий стулда ҳам ўтириш мумкин. Унда ўзимиз учун қулай бўлган ҳолатни танлайлик. Шундай қилиб, тўғри ўтиринг. Ҳамма нарса қўл остида бўлишига аҳамият беринг. Анча ишладингиз, “сичқонча” билан овора бўлдингиз, энди гавдангизни орқага ташлаб, ўзингизни бўш қўйинг. Курсининг орқа оёқларида чайқалиб ўтиринг. Бу ҳолатда ҳам барчаси қўл остингизда ва қулай бўлиши жуда муҳимдир. Клавиатурани тиззаларингиз устига қўйиб олишингиз мумкин. Ҳеч нарса сизни ишдан чалғитмаслиги, ҳеч нарса соғлингизга путур этказмаслиги керак.

Тўғри ўтириш

Белингизда аҳён-аҳёнда бўлса-да оғриқ сезсангиз, тўғри ўтиришни ўрганишингиз зарур, юмшоқ мебелни танламанг. Қаттиқ стул ёки курсида ўтиринг, шунда гавдангизнинг оғирлиги умуртқа поғонасига тушмайди.

Мебелга бўлган талаблар:

- Оёқлар полда туриши учун стулнинг баландлиги тиззаларнинг узунлигига мос келиши лозим.
- Бўйи пастлар оёқлари тагига курсча қўйиб олганлари маъқул.
- Оёқларингиз букилиб қолмаслиги учун стол тагида етарлича жой бўлиши керак.
- Оёқ учлари ва товонлар полда текис турсин.

Қўлларнинг ҳолати.

Қўллар бўшлиқда бўлмай, доимо бирон нарсага таяниб туриши керак. Сичқонча билан ишлаётганда, қўлнинг тирсак ва билак қисмлари доимо столга тегиб турсин. Шунда елка камари мушакларига унча оғирлик тушмайди, бу эса бўйин остеохондрози касаллигининг олдини олади.

Белингиз оғримаслиги учун қуйидаги қоидаларга амал қилинг:

- Узоқ ўтириб ишлашга мажбур бўлсангиз, ҳар 15-20 дақиқада танангизга бир оз дам беринг, оёқларингиз ҳолатини ўзгартиринг.
- Доимо стул ёки курси суянчиғига суяниб ўтиринг.
- Тўғри ўтиринг, бошингизни пастга қўп эгманг, тана мушаклари зўриқмаслиги учун гавдангизни тўғри тутинг.
- Қоғоздаги матн билан узоқ вақт ишлашингизга тўғри келса, стол устига қоғоз учун мослама (пюпитр) қўйинг ёки уни экранга бириктириб қўйинг.
- Бунда матн етарлича баландликда бўлишига ва гавдангиз билан олдинга энгашиб ўтирмаслигингиз учун қулай бўлишига аҳамият беринг.
- Зўриқмай, бемалол ўтириш жуда муҳимдир. Бунинг учун белингиз ва суянчиқ орасига юпқагина валик қўйиб олинг.
- Бошингизни тўғри ушланг.
- Бир хил ҳолатда узоқ ўтирманг. Вақти-вақти билан ҳолатингизни ўзгартириб туринг, бир оз дам олиш учун ўрнингиздан туринг, 1-1.5 соат давомида ўтириб ишлаганингиздан сўнг, ўрнингиздан туриб, 5 дақиқа бадан тарбия билан шуғулланинг, ҳеч бўлмаса курси суянчиғига ўзингизни ташлаб, мушакларингизни бўш қўйинг, бир неча марта чуқур нафас олинг.

Хулоса

Замонавий ахборот технология ривожланган даврда маълумотларни излаш, тўплаш ва улардан оқилона фойдаланиш учун Internet тизими қўл келади.

Корхона ва ташкилот маҳсулотларини, бажарадиган ишларни, мақсад ва вазифаларини Web саҳифалари орқали реклама қилиш мумкин. Ҳозирги кунда корхона ва ташкилотлардан ташқари Олий ўқув даргоҳлари ҳам ўзларининг Web саҳифаларини Internet тармоғида қўллаб, тайёрлайдиган мутахассисликлар ва шарт шaroитлари ҳақидаги маълумотларни Internet фойдаланувчиларига тақдим этади. Марҳамат тумани 5-умумтаълим мактаби расмий веб саҳифасини яратиш давомида мен HTML, CSS, Bootstrap, JQuery, Javascript технологиялари билан чуқур танишиб чиқдим. Веб сайт яратиш давомида маълумотлар базасини тузиш, ундаги маълумотларни чиқариш каби ишларни янада яхшироқ ўргандим.

Фойдаланилган адабиётлар

1. И.А.Каримов. «Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори». «Шарқ» нашриёти. Тошкент – 1998 йил.
2. И.А.Каримов «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида». «Шарқ» нашриёти. Тошкент – 1997 йил.
3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Компьютерлаштиришни янада ривожлантириш ва ахборот коммуникация технологияларини жорий этиш чора-тадбирлари туғрисида»ги қарори. «Маърифат» газетаси. 2002 йил 8 июнь.
4. Jonn K.VanDyk. “Pro PHP development” Second edition. “APRESS”, 2008 у.
5. Ларри Ульман. Основы программирования на PHP. Самоучитель. ДМК пресс. 2001
6. Remege. “Уроки PHP – или сказка о том как создать сайт” + видеокурс. 2009 г.
7. Ш.А.Назирова, Р.Қобулов. “Маълумотлар базаларини дастурлаш, чуқурлаштирилган курс”. “Toshkent”, 2006 у.
8. А.А.Абдуқодиров, А.Ғ.Хайитов, Р.Р.Шодиев «Ахборот технологиялари». «Ўқитувчи» нашриёти. Тошкент -2001 йил.
9. Арипов М.М. “Информатика ва ахборот технологиялари”. Тошкент, “Ўқитувчи”, 2002 й.
- 10.Х.Раҳимова, А.Аъзамов, Т.Турсунов. «Меҳнатни муҳофаза қилиш». «Ўзбекистон» нашриёти. Тошкент - 2003 йил.
- 11.www.PHP.org – PHP rasmiy sayti
- 12.www.PHP.ru – Rus tilidagi yordam tizimi
- 13.www.php.su
- 14.www.denwer.ru
- 15.www.PHP.uz – O'zbek tilidagi yordam tizimi
- 16.www.birinchiqadam.zn.uz/244

ИЛОВА

```
{
<? include("functions.php");?>
<html lang="en">
  <head>
    <meta charset="utf-8">
    <meta name="viewport" content="width=device-width, initial-scale=1.0">
    <meta name="description" content="">
    <meta name="author" content="">
    <link rel="stylesheet" href="css/bootstrap.css">
    <!--<script language="javascript" src="js/jquery.js"></script>
    <script language="javascript" src="js/bootstrap.js"></script>--->
    <meta name="keywords" content="carousel theme, free templates, image carousel, darkgray,
pixelated background, templatemo, CSS, HTML" />
    <meta name="description" content="Carousel Theme with darkgray background - free CSS
template provided by templatemo.com" />
    <link href="css/templatemo_style.css" rel="stylesheet" type="text/css" />
    <script type="text/javascript" src="js/jquery-1-4-2.min.js"></script>
    <!--script type="text/javascript" src="/jqueryui/js/jquery-ui-1.7.2.custom.min.js"></script-->
    <script type="text/javascript" src="js/jquery-ui.min.js"></script>
    <script type="text/javascript" src="js/showhide.js"></script>
    <script type="text/JavaScript" src="js/jquery.mousewheel.js"></script>

    <link rel="stylesheet" type="text/css" href="css/ddsmoothmenu.css" />

    <script type="text/javascript" src="js/jquery.min.js"></script>
    <script
src="js/ddsmoothmenu.js">/*****
* Smooth Navigational Menu- (c) Dynamic Drive DHTML code library (www.dynamicdrive.com)
* This notice MUST stay intact for legal use
* Visit Dynamic Drive at http://www.dynamicdrive.com/ for full source code
*****/
type="text/javascript"
</script>

<script type="text/javascript">

ddsmoothmenu.init({
  mainmenuid: "templatemo_menu", //menu DIV id
  orientation: 'h', //Horizontal or vertical menu: Set to "h" or "v"
  classname: 'ddsmoothmenu', //class added to menu's outer DIV
  //customtheme: ["#1c5a80", "#18374a"],
  contentsource: "markup" //"markup" or ["container_id", "path_to_menu_file"]
})

</script>

<!-- Load the CloudCarousel JavaScript file -->
<script type="text/JavaScript" src="js/cloud-carousel.1.0.5.js"></script>

<script type="text/javascript">
$(document).ready(function(){

  // This initialises carousels on the container elements specified, in this case, carousel1.
  $("#carousel1").CloudCarousel(
  {
    reflHeight: 40,
```

```

        reflGap:2,
        titleBox: $('#da-vinci-title'),
        altBox: $('#da-vinci-alt'),
        buttonLeft: $('#slider-left-but'),
        buttonRight: $('#slider-right-but'),
        yRadius:30,
        xPos: 480,
        yPos: 32,
        speed:0.15,
    }
);
});

</script>

<title> <? echo site("sayt");?></title>
</head>
<body>
<div id="templatemo_header_wrapper">
    <div id="site_title"><h1><a href="index.php"><? echo site("domen");?></a></h1></div>
    <div id="templatemo_menu" class="ddsmoothmenu">
        <ul>
            <li><a href="#">Yangilik</a>
                <ul>
                    <li style="z-index:20;"><span class="top"><span class="bottom"></span></span><? bolimlar_menyu();?>
                        <ul>
                            <li><a href="#">Ma'lumotlar&nbsp;</a>
                                <ul>
                                    <li><a href='?amal=rahbar'>Rahbariyat</a></li>
                                    <li><a href='?amal=oqituvchi'>O'qituvchi</a></li>
                                    <li><a href='?amal=oquvchi'>O'quvchi</a></li>
                                    <li><a href='?amal=sah'>Sahifalar</a></li>
                                    <li><a href='?amal=dj'>Dars jadvallari</a></li>
                                    <li><a href='?amal=sj'>Savol-javoblar</a></li>
                                    <li><a href='?amal=map'>Sayt xaritasi</a></li>
                                </ul></li>
                                <li></li>
                                <li style='margin-left:5px;'><a href='?amal=lib'>Kutubxona</a></li>
                                <li><a href='sign.php'>Kirish</a></li>
                                <li>
                                    <form class="navbar-search pull-left" action="" method="GET">
                                        <input type="text" class="search-query" placeholder="Search" name="qidir">
                                        <input type="submit" class="btn btn-mini" value="Qidiruv" name="amal">
                                    </form></li>
                                </li>
                            </ul>
                        </li>
                    </ul>
                </li>
            </ul>
        </div> <!-- end of templatemo_menu -->
        <div class="cleaner"></div>
    </div> <!-- END of templatemo_header_wrapper -->

<div id="templatemo_slider">

```

```

<!-- This is the container for the carousel. -->
<div id = "carousel1" style="width:960px; height:220px;background:none;overflow:scroll;
margin-top: 20px;z-index:1;">
  <? carousel_pic("yangilik");?>
</div>
  <center>
    <input id="slider-left-but" type="button" value="" />
    <input id="slider-right-but" type="button" value="" />
  </center>
</div>
<div id="templatemo_main">
<?if ($_GET["amal"]=="Qidiruv")
{
qidiruv($_GET["qidir"]);
}
if ($_GET["amal"]=="sah")
{songgi_sahifa(20);
}
if ($_GET["amal"]=="map")
{xarita();
}
if ($_GET["amal"]=="sahifa_kor")
{sahifa_view($_GET["id"]);
}
if ($_GET["amal"]=="oqituvchi")
{
teacher_list(2);
}
?>
<?if ($_GET["amal"]=="maqola")
{
if ($_GET["bolim"])
maqola_royxat($_GET["bolim"], 5);
if ($_GET["korish"])
{maqola_korish($_GET["korish"]);
}
}
if ($_GET["amal"]=="oquvchi")
{
sinflar();
if($_GET["sinfid"])
{oquvchilar($_GET["sinfid"]);}
}
if ($_GET["amal"]=="savol_ber")
{savol_ber();}
if ($_GET["amal"]=="sj")
{savol_javob(10);}
if ($_GET["amal"]=="rahbar")
{
teacher_list(3);
}
if ($_GET["amal"]=="dj")
{
dars_jadval();
}
if ($_GET["amal"]=="lib")
{
library_part();
}

```

```

        if ($_GET["bolim"])
            {library_books($_GET["bolim"]);}
    }
?>

<div class="col one_third fp_services">
    <h2>So'nggi yangiliklar</h2>
    <? songgi_yangilik(5);?>
</div>

<div class="col one_third fp_services">

    <h2>So'nggi sahifalar</h2>

    <? songgi_sahifa(5);?>

</div>
<div class="col one_third fp_services">

    <h2>Andijon viloyati, Marhamat tumani 5-umumiy o'rta ta'lim maktabi</h2>

</div>
<div class="cleaner"></div>
</div> <!-- END of templatemo_main -->

<div id="templatemo_bottom_wrapper">
    <div id="templatemo_bottom">
        <div class="col one_third">
            <h4><span></span>Foydali resurslar</h4>
            <div class="bottom_box">
                <ul class="footer_list">
                    <? resurslar();?>
                </ul>
            </div>
        </div>
        <div class="col one_third">
            <h4><span></span>Savol yo'llash</h4>
            <div class="bottom_box">

                <br>
                <a href="?amal=savol_ber">Administratorga savol yo'llash</a>

            </div>
        </div>
    </div>
    <div class="col one_third no_margin_right">
        <h4><span></span>Eng faol o'qituvchi</h4>
        <div class="bottom_box">
            <? faol_oqituvchi();?>
        </div>
    </div>

    <div class="cleaner"></div>
</div> <!-- END of templatemo_bottom -->

```

```
</div> <!-- END of templatemo_bottom_wrapper -->
```

```
<div id="templatemo_footer_wrapper">
```

```
<div id="templatemo_footer">
```

```
&copy; 2014 <a href='<? echo site("domen");?>'><? echo site("sayt");?> </a>/
```

```
Yaratildi: <a href="<? site("domen");?>" target="_parent">Hamrayev Zarifjon</a>
```

```
</div> <!-- END of templatemo_footer_wrapper -->
```

```
</div> <!-- END of templatemo_footer -->
```

```
</body>
```

```
</html>
```

```
}
```

```

Functions.php
function qidiruv($q)
{
    $sanoq=0;
    $sql="select * from yangilik where sarlavha like '%".$q."%' or yangilik like '%".$q."%'";
    echo "<h1>Qidiruv natijalari</h1>";
    $r=mysql_query($sql);
    $number=mysql_num_rows($r);
    if ($number>0)
    {
        $sanoq++;
        echo "<h1>Yangiliklar</h1>";
        while ($row=mysql_fetch_object($r))
        {if ($row->rasm!=""){
            echo "<img src='images/".$row->rasm.'" alt='Image 01' width='250'/>";}
            echo "
                <h1><a
                    href='?amal=maqola&korish=".$row->id.'">".$row-
>sarlavha."</a></h1>";
            echo "<p style='font-size:14pt;
                color:black;
                text-indent:20px;
                line-height:24px;
                text-align:justify;'>".substr($row->yangilik,0,300).".....<a href='?amal=maqola&korish=".$row-
>id.'">davomi</a></p>";
            echo "<p align=justify>".$row->kir_vaqt."</p>";
            }
            }
        $mas=explode(" ", $q);
        if (sizeof($mas)==1)
        {
            $sql="select * from foydalanuvchi where fam like '%".$mas[0]."' or ism like '%".$mas[0]."'";
            }
        if (sizeof($mas)==2)
        {
            $sql="select * from foydalanuvchi where (fam like '%".$mas[0]."' and ism like '%".$mas[1]."'
and (ism like '%".$mas[0]."' and fam like '%".$mas[1]."'");
            }
        if (sizeof($mas)==3)
        {
            $sql="select * from foydalanuvchi where fam like '%".$mas[0]."' and ism like '%".$mas[1]."'
and malumoti like '%".$mas[2]."'";
            }
        $r=mysql_query($sql);
        $number=mysql_num_rows($r);
        if ($number>0)
        {
            $sanoq++;
            echo "<h1>Oqituvchi</h1>";
            while ($row=mysql_fetch_object($r))
            {
                echo "<img src='images/".$row->rasm.'" alt='Image 01' width='250'/>";
                echo $row->fam." " . $row->ism."<br>";
            }
        }

        if ($sanoq==0)
        {echo "Umuman malumot yoq";}
    }
}

```

```

}

function songgi_yangilik($n)
{
    $sql="select * from yangilik order by kir_vaqt desc limit ".$n;
    $r=mysql_query($sql);
    while ($row=mysql_fetch_object($r))
    {
        ?><div class="rp_pp">
        <? if ($row->rasm!="") { ?>
            <? ?>
            <a href="?amal=maqola&korish=<? echo $row->id; ?>"><? echo $row->sarlavha;
?></a>
                <? $d=new DateTime($row->kir_vaqt); ?>
                <p><? echo $d->format('d m Y H:i:s'); ?></p>
                <div class="cleaner"></div>
            </div>
        <? ?>
    }
}

function songgi_sahifa($n)
{
    $sql="select * from sahifa order by vaqt desc limit ".$n;
    $r=mysql_query($sql);
    while ($row=mysql_fetch_object($r))
    {
        ?><div class="rp_pp">
            <a href="?amal=sahifa_kor&id=<? echo $row->id; ?>"><? echo $row->sarlavha;
?></a>
                <? $d=new DateTime($row->vaqt); ?>
                <p><? echo $d->format('d m Y H:i:s'); ?></p>
                <div class="cleaner"></div>
            </div>
        <? ?>
    }
}

function faol_oqituvchi()
{
    $sql="SELECT count(y.sarlavha) as son , y.muallif_id, f.fam, f.ism, f.rasm FROM `yangilik` y left
join foydalanuvchi f on y.muallif_id=f.id where f.holat_id=2 group by y.muallif_id order by son desc
limit 1";
    $r=mysql_query($sql);
    $row=mysql_fetch_object($r);
    echo "<a href='#'><img src='admin/'." . $row->rasm . "' width='100'>";
    echo "<h5 style='color:white'>". $row->fam . " " . $row->ism . "</h5></a>";
    echo "<h6 style='color:#eee'>Maqolalari: ". $row->son . "ta</h6>";
}

function sinflar()
{
    $sql="select s.snomi, f.fam, f.ism, s.id from sinf s left join murabbiy m on m.g_id=s.id
left join foydalanuvchi f on m.f_id=f.id order by s.snomi";
    $r=mysql_query($sql);
    if (mysql_num_rows($r)>0)
    {
        while ($t=mysql_fetch_object($r))
        {
            ?><li><a href='?amal=oquvchi&sinfid=<? echo $t->id; ?>'>
                <? echo $t->snomi;
                ?>
            </a>Rahbar: <a href='teach.php?id=<? echo $t->id; ?>'><? echo $t->fam . " " . $t->ism; ?></a>
        }
    }
}

```

```

    </li>

    <?
    }

    }
    else
    {
    echo "sinflar mavjud emas";
    }
    }
    function oquvchilar($id)
    {
    $sql="select * from talaba where g_id=".$id;
    $r=mysql_query($sql) or die("x".mysql_error());
    if (@mysql_num_rows($r)>0){
    echo "<table class='table table-bordered'>";$i=0;

    echo      "<tr      ><td>N</td><td>FISH</td><td>Tugilgan      vaqti</td><td>Ota-
onasi</td><td>Telefon</td></tr>";
    while ($row=mysql_fetch_object($r))
    {echo "<tr><td>".++$i."</td>";
    echo "<td>".$row->fam." ".$row->ism."</td>";
    $d=new DateTime($row->tug_yil);
    echo "<td>".$d->format('j-F-Y')."</td>";
    echo "<td>".$row->ota_ona."</td>";
    echo "<td>".$row->telef."</td></tr>";
    }
    echo "</table>";
    }
    else
    {echo "kiritilmagan";
    }
    }
    function dars_jadval()
    {
    $sql="select * from dars_jadval";
    $r=mysql_query($sql) or die("x".mysql_error());
    if (@mysql_num_rows($r)>0){
    while ($row=mysql_fetch_object($r))
    {
    echo "<div><h4><a href='books/'".$row->fayl."'>".$row->nomi."</a></h4>";
    echo "<font>Kiritildi:".$row->vaqt."&nbsp; Kurs:".$row->kurs."</font><hr></div>";
    }
    }
    }
    else
    {echo "kiritilmagan";
    }
    }
    function count_libr($id)
    {$s="select * from book where bolim_id=".$id;
    $r=@mysql_query($s);
    return mysql_num_rows($r);
    }
    function library_part()
    {$sql="select * from kbolim";

```

```

    $r=mysql_query($sql);
    while ($row=mysql_fetch_object($r))
    {echo "<li><a href='?amal=lib&bolim=". $row->id."'>". $row->kbolim." ".count_libr($row-
>id)."</a></li>";
    }
    }
function library_books($id)
{
    $sql="select * from book where bolim_id=".$id;
    $r=mysql_query($sql);
    $i=1;
    echo "<hr><ol>";
    while ($row=mysql_fetch_object($r))
    {
        if ($i==1){$a=true;
        echo "<div class='col one_third fp_services'>";}
        echo "<li>";
        echo "<h4>". $row->nomi."</h4>";
        echo "<h4>". $row->muallif."</h4>";
        echo "<h4>". $row->yil."</h4>";
        echo "<p>Kiritildi:". $row->vaqt."</p>";
        echo "<a href='books/'. $row->source.'">Kochirish</a>";
        echo "</li><hr>";
        $i++;
        if ($i==10)
        {echo "</div>";$a=false;
        $i=1;}
    }
    if ($a==true){echo "</div";}
    echo "</ol>";
    }
function xarita()
{
    ?><div class="col one_third fp_services"><h2>Sayt bolimlar</h2><ul>
        <li><a href="#">Yangilik</a>
        <ul>
            <li style="z-index:20;"><span class="top"></span><span
class="bottom"></span></li><? bolimlar_menyu();?>
            </ul>
            <li><a href="#">Ma'lumotlar</a>
            <ul>
                <li><a href='?amal=rahbar'>Rahbariyat</a></li>
                <li><a href='?amal=oqituvchi'>O'qituvchi</a></li>
                <li><a href='?amal=oquvchi'>O'quvchi</a></li>
                <li><a href='?amal=sah'>Sahifalar</a></li>
                <li><a href='?amal=dj'>Dars jadvallari</a></li>
                <li><a href='?amal=sj'>Savol-javoblar</a></li>
                <li><a href='?amal=map'>Sayt xaritasi</a></li>
            </ul></li>
            <li><a href='?amal=lib'>Kutubxona</a></li>
            <li><a href='sign.php'>Kirish</a></li>
        </ul></div>
    <div class="col one_third fp_services">
    <h2>Sayt yangiliklari</h2>
    <?
    $sql="select * from bolimlar order by bnomi";

```

```

$r=mysql_query($sql);
if (@mysql_num_rows($r)>0)
{
while ($row=mysql_fetch_object($r))
{
echo "<ul>".bolim_n($row->id);
map_yangilik($row->id);
echo "</ul>";
}
}

?>
</div>
<div class="cleaner"></div>

<?>
function map_yangilik($id)
{$sql="SELECT * from yangilik y where y.bolim_id=".$id;
$r=mysql_query($sql);
while($p=mysql_fetch_object($r))
{echo "<li><a href='?amal=maqola&&korish=".$p->id."'>".$p->sarlavha."</a></li>";}
}
function bolim_n($id)
{ $sql="select bnomi from bolimlar where id=".$id;
$r=mysql_query($sql);
if (@mysql_num_rows($r)>0)
{
$row=mysql_fetch_object($r);
return $row->bnomi;
}
}

```